

"Gudz godha werck och skickelse"

*En komparativ analys av äktenskapssynen i 1571 års kyrkoordning och
Kyrkoordning för Svenska kyrkan 2019 utifrån en luthersk kontext*

Lena Nord

LUNDS UNIVERSITET | CENTRUM FÖR TEOLOGI OCH RELIGIONSVETENSKAP

KRMK10 Kandidatkurs i kyrko- och missionsvetenskap 15 hp

Handledare: David Gudmundsson

Examinator: Alexander Maurits

Termin: VT 2020

ABSTRACT

The purpose of this essay is to compare the Church of Sweden's current view on marriage with partly the marriage view of Martin Luther and partly the view held within the church in Sweden after the Reformation. The objects for my analysis is Luther's *Prelude on the Babylonian Captivity of the Church* (first published 1520, my edition 1928 in Swedish), *Swedish Church Ordinance of 1571* and *Church of Sweden's Church Order of 2019*. My hypothesis, derived from previous research, is that *Martin Luther's basic view of marriage is still crucial for the marriage theology of the Church of Sweden today*. I will be looking at four major themes: (1) the constitution of marriage as divine or human, (2) the importance of marriage within Christian life, (3) the possibility of annulment, and (4) the relationship between church and state regarding marriage.

My first conclusion is that the similarities on marriage between Luther, *Swedish Church Ordinance of 1571* and *Church of Sweden's Church Order of 2019* is mainly that marriage belongs in the worldly regiment, is possible to enter separate from the church as it is a human alliance, that the relationship between Christ and his church is seen as a role model for the spouses, and that the duty of the church for the ceremony is to convey prayer, blessing and teachings of marriage.

My second conclusion is that of my sources only Luther describes marriage as the natural condition in which man should live, that only *Swedish Church Ordinance of 1571* stresses the responsibility of the spouses to live virtuously and that the ceremony needs to take place in church for the marriage to be valid, and that only *Church of Sweden's Church Order of 2019* describes marriage as not limited to couples of different sex, as a sign of God's love and that the spouses family responsibilities extends beyond the own children.

KEYWORDS:

Marriage, wedding, Church of Sweden, Martin Luther, 16th century, Sweden, church order, äktenskapssyn, vigsel, bröllop, Svenska kyrkan, Laurentius Petri, reformationen, kyrkoordning 1571, kyrkoordning 2019, instiftelse, kristet liv, upplösning, kyrka-stat, äktenskapsbalken, kyrkomötet, kyrkostyrelsen, Sven Kjöllström, Olof Sundby, John Witte Jr., Gunnar Edqvist, Mikael Lindfelt, Johanna Gustafsson Lundberg, Emil Färnström, Ivar Nylander, Elisabeth Gerle.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	3
1.1 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING.....	3
1.2 TIDIGARE FORSKNING	4
1.3 ANALYSTEMAN OCH HYPOTES	5
1.4 METOD OCH MATERIAL.....	7
1.5 AVGRÄNSNINGAR	7
1.6 DISPOSITION	8
2. BAKGRUND	9
2.1 ANDLIGT OCH VÄRLDSLIGT REGEMENTE ENLIGT MARTIN LUTHER	9
2.2 REFORMATIONEN I 1500-TALETS SVERIGE	11
2.3 SVENSKA KYRKAN EFTER ÅR 2000.....	12
3. UNDERSÖKNING	15
3.1 MARTIN LUTHERS ÄKTENSKAPSSYN	15
3.1.1 Äktenskapets instiftelse.....	17
3.1.2 Äktenskapets betydelse för det kristna livet.....	18
3.1.3 Äktenskapets möjlighet till upplösning.....	19
3.1.4 Äktenskapets relation till kyrka och stat	21
3.2 ÄKTENSKAPSSYN I 1571 ÅRS KYRKOORDNING	22
3.2.1 Äktenskapets instiftelse.....	24
3.2.2 Äktenskapets betydelse för det kristna livet.....	26
3.2.3 Äktenskapets möjlighet till upplösning.....	27
3.2.4 Äktenskapets relation till kyrka och stat	29
3.3 ÄKTENSKAPSSYN I KYRKOORDNING FÖR SVENSKA KYRKAN 2019.....	30
3.3.1 Äktenskapets instiftelse.....	32
3.3.2 Äktenskapets betydelse för det kristna livet.....	34

3.3.3 Äktenskapets möjlighet till upplösning.....	36
3.3.4 Äktenskapets relation till kyrka och stat	38
4. DISKUSSION	39
4.1 ÄKTENSKAPETS INSTIFTELSE.....	40
4.2 ÄKTENSKAPETS BETYDELSE FÖR DET KRISTNA LIVET.....	40
4.3 ÄKTENSKAPETS MÖJLIGHET TILL UPPLÖSNING	42
4.4 ÄKTENSKAPETS RELATION TILL KYRKA OCH STAT.....	43
5. SLUTSATS OCH SAMMANFATTNING.....	44
5.1 LIKHETER MELLAN LUTHER, <i>KO</i> 1571 OCH <i>KO</i> 2019:S ÄKTENSKAPSSYN ..	44
5.2 SKILLNADER MELLAN LUTHER, <i>KO</i> 1571 OCH <i>KO</i> 2019:S ÄKTENSKAPSSYN	44
5.3 SAMMANFATTNING.....	45
6. KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	47
6.1 KÄLLMATERIAL.....	47
6.2 LITTERATUR	48

1. INLEDNING

Sommaren 2018 gifte jag och min man oss i vår hemförsamling i Svenska kyrkan. Inför vigseln funderade jag på varför vi egentligen föredrog att ha vigseln i Svenska kyrkan. Fanns det ett värde i att ingå äktenskap i kyrkan, som inte fanns i en borgerlig vigsel? Läggs det från Svenska kyrkans håll olika värdering i borgerligt ingångna äktenskap, som sedan blir kyrkligt välsignade, och kyrkligt ingångna äktenskap? Vari ligger i så fall den skillnaden? Under mina funderingar letade jag efter teologisk litteratur som kunde förklara synen på äktenskapet inom den evangelisk-lutherska traditionen, men fann att det var svårt att finna. Därför började jag intressera mig för Martin Luthers syn på äktenskapet och letade i hans texter efter en teologisk kommentar. Luther skriver att äktenskapet är ”a worldly estate, nevertheless it has God’s Word on its side”.¹ Detta skiljer sig från hur den västliga kristenheten tidigare hade sett på äktenskapet, där det ansågs vara ett sakrament. Vid konciliet i Trento beslutades, i motsats till Luthers syn, att äktenskapet var ett sakrament instiftat av Kristus som ett sätt att delge människor Guds nåd.² Vilka konsekvenser fick denna skillnad för äktenskapssynen i de reformerade kyrkorna, såsom den evangelisk-lutherska Svenska kyrkan? Vidare ställde jag mig frågan huruvida synen på äktenskapet i Svenska kyrkan förändrats under århundrandena, från den svenska kyrkoordningen från 1571 till kyrkoordningen från 2019. Utifrån detta har jag valt att formulera mitt syfte och min frågeställning för att komma närmare en luthersk förståelse av äktenskapet.

1.1 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING

Syftet med min uppsats är att jämföra Svenska kyrkans syn på äktenskapet idag med dels Martin Luthers äktenskapssyn, och dels uppfattningen i kyrkan i Sverige efter reformationen. Utifrån detta har jag formulerat följande frågeställning:

- Vilka likheter och skillnader finns i äktenskapssynen som framträder i Martin Luthers skrifter, 1571 års kyrkoordning och 2019 års kyrkoordning?

¹ Martin Luther, ”A Marriage Booklet for Simple Pastors”, i *Martin Luther's basic theological writings*, red. William R. Russel & Timothy F. Lull, 3. ed. Minneapolis: Fortress Press, 2012, s. 334.

² Philip L. Reynolds, *How Marriage Became One of the Sacraments*, Cambridge: Cambridge University Press, 2016, s. 842–844.

1.2 TIDIGARE FORSKNING

Olof Sundbys avhandling *Luthersk äktenskapsuppfattning: En studie i den kyrkliga äktenskapsdebatten i Sverige efter 1900* från 1959 är fortfarande ett standardverk i forskning av luthersk äktenskapssyn i Sverige. Sundby behandlar Luthers äktenskapsuppfattning utifrån Luthers texter och teologi, den historiska utvecklingen i Sverige efter reformationen, samt de förändringar som skedde under 1900-talet (fram till 1959) gällande äktenskapslagstiftning och -uppfattning. Jag kommer i första hand utgå från Martin Luthers *Om kyrkans babyloniska fångenskap – ett förspel* (ursprungligen tryckt 1520), men även använda Sundbys läsning av Luthers texter. Jag kommer också att använda mig av Sundbys korta redogörelse av den lutherska äktenskapssynens historiska utveckling i Sverige från reformationstiden.

Vad gäller Luthers äktenskapssyn och den historiska kontexten finns en del skrivet om detta. Philip Reynolds skriver i *How Marriage Became One of the Sacraments – The Sacramental Theology of Marriage from its Medieval Origins to the Council of Trent* (2016) om den lutherska äktenskapssynen i relation till sin redogörelse av den historiska utvecklingen av den sakramentala synen på äktenskapet. John Witte presenterar i *Law and Protestantism: The Legal Teachings of the Lutheran Reformation* (2002) de rättsliga följderna av reformationen, där ett särskilt kapitel ägnas åt just äktenskapet.

Det finns också teologer som fokuserar på den lutherska äktenskapssynen i nutiden och inte bara i ett historiskt perspektiv. Det innebär att det inte endast är Luthers texter som används för att tolka den lutherska äktenskapssynen, utan också texter från andra teologer i samma tradition. Elisabeth Gerles *Sinnlighetens närvaro – Luther mellan kroppskult och kroppsförakt* (2015) tittar närmare på sexualitet och kropp i relation till Luthers texter, såväl som klassiska och nutida teologer, där en del också berör synen på äktenskapet. De två antologierna *Uppdrag samliv – Om äktenskap och samlevnad* (2007) och *Kärlekens förändrade landskap – Teologi om samlevnad* (2009), redigerade av Mikael Lindfelt och Johanna Gustafsson Lundberg, behandlar äktenskap, samlevnad och familj i det nutida Sverige. I dessa är just Svenska kyrkan i fokus. Bland dessa hör också Emma Audas *Det heliga äktenskapet* (2020). Avhandlingen diskuterar äktenskapsbegreppet utifrån kärleks-, familje-, barn- och könsaspekter, särskilt i relation till den Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Eftersom min undersökning rör Svenska kyrkan och mycket av det som uppmärksammas i Audas avhandling redan behandlats i annan litteratur, kommer jag inte att använda mig av denna i just detta arbete.

Det finns tidigare forskning om de svenska kyrkoordningarna och dess historiska kontexter, både i nutid och dåtid, men de äldre finns i större omfattning. Emil Färnströms *Om*

källorna till 1571 års kyrkoordning: särskilt med hänsyn till tyska kyrkoordningar (1935) jämför kyrkoordningen från 1571 med tidigare förslag och tyska förlagor. *Den svenska kyrkoordningen 1571 – jämte studier kring tillkomst, innehåll* (1971) innehåller förutom kyrkoordningen i sig också flera utmärkta kapitel om historisk kontext och bakgrund. Kyrkoordningen i det moderna samhället presenteras närmare i Gunnar Edqvists *Från kyrkolag till kyrkoordning* (2000). *Kyrkoordning för Svenska kyrkan 2018: med kommentarer och angränsande lagstiftning* (2018), redigerad av Gunnar Edqvist, Maria Lundqvist Norling, Anna Tronêt och Migelle Wikström, bidrar också med bakgrund till vissa formuleringar och beslut.

Avslutningsvis har förfaranden kring äktenskapet i det historiska Sverige undersökts i flera arbeten. Sinikka Neuhaus har i sin avhandling *Reformation och erkännande: Skilsmäsoärenden under den tidiga reformationsprocessen i Malmö 1527–1542* (2009) redogjort för synen på äktenskap, äktenskapssyn och skilsmässa i det då nyligen reformerade Danmark, sedermera Sverige. Ivar Nylander berör särskilt skilsmäsoärenden utifrån olika skäl i *Studier rörande den svenska äktenskapsrättens historia* (1961), där kyrkoordningen från 1571 nämns i flera fall.

1.3 ANALYSTEMAN OCH HYPOTES

När det talas om en luthersk äktenskapssyn förefaller vissa teman som särskilt dominerande. Luther själv skriver mycket om äktenskapet som tillhörande världslig lag och ordning, och därmed att det inte kunde ses som ett sakrament. Luther menade, bland annat, att ett sakrament skulle vara instiftat av Jesus. På så vis ingick det i det nya förbundet. Äktenskapet som var instiftat av Gud vid begynnelsen, kunde alltså inte sägas tillhöra det nya förbundet. Vidare skulle ett sakrament förmedla Guds nåd, något som Luther menade inte heller kan beläggas om äktenskapet i Skriften. Dessutom menade Luther att eftersom äktenskapet var instiftat av Gud i begynnelsen, kunde kyrkan inte stifta nya lagar eller ordningar om dess ingående eller upplösning. Det kunde endast Guds ord och världens överhet göra.³

John Witte skriver i *Law and Protestantism* (2002) att även de teman som varit viktiga innan reformationen, återfinns hos Luther och andra reformatorer under 1500-talet. Några av dessa är äktenskapets goda, vilka beskrivs som kärleken mellan makar och reproduktionen. Kärleken mellan makarna hade som ideal Kristi kärlek till sin kyrka. Reproduktionen härledes

³ Martin Luther, *Om kyrkans babyloniska fångenskap – ett förspel*, övers. och inl. Yngve Brilioth, Stockholm: Svenska kyrkans Diakonistyrelsens Bokförlag, 1928, s. 114–115, 122–123.

till uppdraget människan får i 1 Mos 1:28 att föröka sig och uppfylla jorden. Luther framhåller också att en inomäktenskaplig, sexuell relation var av godo. Den skyddade det äkta paret från att leva i otukt, som fallet var för den som utövade sin sexualitet utanför äktenskapet. Dessutom menade Luther att det var få förunnat att leva avhållsamt och att äktenskapet därför var det naturliga sättet inom vilket människan skulle leva.⁴

Sundby påtalar i sin avhandling *Luthersk äktenskapsuppfattning* (1959) tre aspekter som centrala för Luthers äktenskapsuppfattning. För det första, är äktenskapet ett sätt för människorna att få utlopp för sin sexualitet. Utan äktenskapet kan människan leva syndigt och otuktigt, men i äktenskapet blir det något gott eftersom de två makarna är bundna till varandra och tillsammans kan uppfostra barn, menar Luther enligt Sundby. ”[I] äktenskapet förverkligas helt enkelt trots människans synd Guds skaparvilja.”⁵ För det andra, tvingas människan till att upprätthålla kärlekens lag, alltså tjänandet av nästan.⁶ Det är alltså ytterligare ett gott resultat av äktenskapet, skriver Sundby att Luther menar. För det tredje, hör äktenskapet med nödvändighet till det världsliga regementet, alltså inte till kyrkans jurisdiktion; ”det var en *rättssak*, som ej hörde kyrkan till.”⁷

Elisabeth Gerle skriver i *Sinnlighetens närvaro* (2015) om Luthers syn på sexualitet och kropp. Hon påtalar att Luther menade att sexualiteten inte kunde förnekas. Därför var det viktigt med äktenskapet. Då blir sexualiteten istället något gott.⁸

Med denna forskning som stöd, menar jag att det finns vissa centrala teman i fråga om en luthersk äktenskapssyn. Eftersom dessa är återkommande i forskning som står i en luthersk kontext, avser jag att vissa uppfattningar i Luthers texter om äktenskapet påverkar Svenska kyrkan än idag. Trots att äktenskapet i den lutherska traditionen beskrivs som tillhörande den världsliga makten, finns det grunddrag som är viktiga för en teologisk förståelse av äktenskapet. Utifrån detta har jag formulerat denna hypotes: *Martin Luthers grundsyn i fråga om äktenskapet är central för Svenska kyrkans äktenskapssyn än idag.*

⁴ John Witte, JR, *Law and Protestantism: The Legal Teachings of the Lutheran Reformation*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002, s. 203, 207, 218–219, 222.

⁵ Olof Sundby, *Luthersk äktenskapsuppfattning: En studie i den kyrkliga äktenskapsdebatten i Sverige efter 1900*, Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag, 1959, s. 26–28.

⁶ Sundby 1959, 30.

⁷ *Ibid.*, 49.

⁸ Elisabeth Gerle, *Sinnlighetens närvaro – Luther mellan kroppskult och kroppsförakt*, Stockholm: Verbum, 2015, s. 137–138, 160.

1.4 METOD OCH MATERIAL

Utifrån tidigare forskning har jag identifierat fyra huvuddrag i Martin Luthers texter om äktenskapet som jag menar kommer visa sig påverka Svenska kyrkan än idag. Därför utgår jag från dessa fyra för att definiera äktenskapssynen. Jag kommer att se hur mina källtexter beskriver äktenskapet utifrån (1) dess instiftande som gudomligt eller mänskligt, (2) dess betydelse för det kristna livet, (3) dess möjlighet till upplösning, samt (4) dess relation till kyrka och stat. Jag kommer att använda mig av en komparativ textanalys, där jag jämför olika källmaterial och läser dem i relation till annan litteratur för att svara på min frågeställning. Då denna uppsats rör sig inom ämnet kyrkohistoria är jag intresserad av den teologiska synen på äktenskapet i viss historisk kontext, nämligen 1500-talet som reformationens startpunkt och nutiden.

Det finns en del skrifter bevarade där Martin Luther uttalar sig om äktenskapet. I de flesta fall rör det huruvida äktenskapet ska ses som ett sakrament eller inte, om präster kan gifta sig eller om de ska leva i celibat, samt om ett äktenskapligt kristet liv är sämre i Guds ögon än ett liv som präst eller i ordensliv. Därför finns det heller ingen text som endast teologiskt förklarar äktenskapets innebörd, utan detta förklaras alltid i relation till något annat. Jag har valt att använda en källtext från Luthers författarskap för att presentera en bild av hans teologiska äktenskapssyn, nämligen *Om kyrkans babyloniska fångenskap – ett förspel* (1928) som publicerades första gången 1520. Denna text läser jag på svenska, eftersom min tyska inte är så pass god att jag skulle kunna läsa den på originalspråk. Detsamma gäller andra Luther-texter, som läses på svenska eller engelska.

För att kunna undersöka äktenskapssynen i det nyligen reformerade Sverige, valde jag att se närmare på *Den svenska kyrkoordningen 1571* (1971), förkortad *KO 1571*. Denna beskriver, bland annat, äktenskapet utifrån praxis och teologi av Sveriges första lutherska ärkebiskop Laurentius Petri. Jag sökte också efter en text som kunde motsvara denna från 1571 och valde därför *Kyrkoordning för Svenska kyrkan* (2019), förkortad *KO 2019*. Denna behandlar inte äktenskapssyn i första hand, utan istället det som rör vigsel i Svenska kyrkan. Samtidigt innehar det samma status som *KO 1571* och innehåller ändå en viss del teologi. En viktig tolkningsnyckel för *KO 2019* är kyrkostyrelsens skrivelse från 2009 (KsSkr 2009:6), då denna motiverar och förklarar de senaste ändringarna i *KO*.

1.5 AVGRÄNSNINGAR

Jag har valt att inte göra fler nedslag i historien utöver Martin Luthers tid (inklusive kyrkoordningen från 1571), samt 1900-talet utifrån Sundby och 2019 års kyrkoordning. Det

betyder att beskrivningen om äktenskapssynens historia blir mycket kortfattad utöver dessa nedslag. Det finns mycket att skriva om äktenskapssynens utveckling, till exempel under 1900-talets senare hälft, vilket jag inte närmare berör. Det beror mest på uppsatsens omfång. Att skriva om hur Martin Luthers äktenskapssyn skulle eller inte skulle vara kompatibel med den nu rådande, främst med avseende på dessa sentida förändringar, är en hel uppsats i sig. Dessutom skulle detta snarare närma sig en systematisk-teologisk ansats. Jag har valt att skriva inom kyrkohistoria, då jag i den här uppsatsen fokuserar på en undersökning av teologi i historien. Jag hoppas kunna bidra med en bredare förståelse av såväl Luthers äktenskapssyn som den evangelisk-lutherska Svenska kyrkans.

Vad gäller avgränsning, finns det också mycket att säga om utvecklingen av den romersk-katolska synen på äktenskap, som Luther under sin tid motsatte sig på många punkter. Inte heller någon annan kyrkotradition, eller kyrka inom samma tradition, ryms att jämföra med i denna uppsats. Idag finns till viss del en annan äktenskapssyn inom den romersk-katolska kyrkan än den Luther reagerade emot, vars historiska utveckling också hade varit intressant att undersöka. Här finns många olikheter och likheter som hade varit spännande att jämföra, men än en gång får omfånget styra utformandet av denna uppsats, och därför håller jag mig till att istället huvudsakligen studera Svenska kyrkans äktenskapssyn då och nu.

1.6 DISPOSITION

Jag har valt att lägga upp denna uppsats på följande sätt. I bakgrundskapitlet kommer jag redogöra för nödvändig bakgrundsfakta om Martin Luther, särskilt hans förståelse av det andliga och det världsliga regementet. Detta är nämligen viktigt för att vidare förstå hans äktenskapssyn. Jag kommer också kortfattat presentera reformationsprocessen i Sverige, med ett särskilt fokus på *KO 1571:s* tillkomst. Därefter kommer jag att presentera viktiga historiska förändringar i Svenska kyrkan idag, samt löpande redogöra för tillkomsten av *KO 2019* med start i den förändrade relationen mellan kyrka och stat 2000. I det tredje kapitlet, som är undersökningsdelen, kommer jag att undersöka äktenskapssynen hos Luther med särskilt fokus på min källtext *Om kyrkans babyloniska fångenskap*, äktenskapssynen i kyrkoordningen från 1571, och sedan äktenskapssynen i kyrkoordningen från 2019 utifrån de fyra teman som presenterats i metodavsnittet. I nästa kapitel, diskussionen, kommer jag jämföra och sammanställa min undersökning utifrån mina fyra teman. Sist kommer jag i det avslutande kapitlet sammanfatta mina resultat och presentera mina slutsatser.

2. BAKGRUND

I följande kapitel redogörs för viktig bakgrundsfakta kring undersökningens källtexter. Jag kommer inleda med Martin Luthers förståelse av tillvaron som uppdelad i ett andligt och ett världsligt regemente, samt om de tre stånden i hans teologi. Därefter följer ett underkapitel om reformationen i Sverige som den historiska bakgrunden som föranledde *KO* 1571. Sist i detta bakgrundskapitel redogör jag för Svenska kyrkans förändrade relation till svenska staten som ledde fram till att åter börja använda en kyrkoordning snarare än en kyrkolag.

2.1 ANDLIGT OCH VÄRLDSLIGT REGEMENTE ENLIGT MARTIN LUTHER

För att förstå Luthers äktenskapssyn, som kommer behandlas i kapitel 3.1, är det viktigt att känna till hans förståelse av det världsliga och det andliga regementet. Det andliga regementet står under Kristus själ, där Kristus regerar som kung. Alla sanna kristna hör till det riket. Luther hänvisade till bibelställen där Jesus uttalar sig om Guds rike som inte tillhörande denna världen, såsom Joh 18:36–37. I det andliga regementet behövs inga lagar eller regler, eftersom den Helige Anden finns i de kristnas hjärtan – då handlar människan endast gott och utstår det onda som denne drabbas av. Det andliga regementet handlar om människans frälsning. Det världsliga regementet däremot handlar om denna världen. De som styr här är världsliga kungar, prinsar, hovmän, borgmästare och andra med makt som Luther ger exempel på. I det världsliga regementet finns lagen och svärdet, skriver Luther. Lagen är alla lagar och regler som styr i världen. Att bryta mot dessa får konsekvenser. Hotet om straff menar Luther gör människor mindre benägna att bryta mot lagen. Det gör att människor fogar sig. Det är lagens uppgift – att stävja det onda och syndiga som människor annars skulle få fritt utrymme att utföra. Det är Guds sätt att hindra syndaren från att synda. Luther jämför lagen med den kedja som håller ett vilt djur från att riva och slita sönder de runtomkring sig. I världens regemente finns också svärdet. Svärdet är denna världs auktoriteter, såsom kungarna och furstarna. Det är dessa som straffar de som bryter mot lagen. Svärdet kan med fördel vara en sann kristen, men svärdet ska inte brukas bland de kristna eftersom de inte behöver lagen. Luther skriver också att även de kristna ska foga sig efter världens lagar – de ska betala skatt, visa respekt för världens auktoriteter och allt annat som världens regemente kräver enligt lagen. Inte för sin egen skull, eftersom de skulle göra det goda ändå, utan för sin nästas skull. Genom att upprätthålla det världsliga regementet, hjälper den kristne sin medmänniska att inte synda. Vidare betonar Luther att det är Gud som styr båda regementena. Det är Guds vilja att de som inte är sant kristna ändå ska hållas ifrån synd så långt det är möjligt genom sitt

världsliga regemente. Gud är alltså den som ytterst sett har all makt. Dessa tankar utvecklas särskilt i skriften om den världsliga överheten (*Von weltlicher Obrigkeit*).⁹

Witte skriver att den förståelse av världen som framkommer i skriften om den världsliga överheten är typisk för Luthers tidiga texter. Med tiden inser Luther att det kan tolkas som om Guds lag, alltså de tio budorden, också var en del av den syndiga världens lag. Hur skulle Guds lag kunna vara en del i en värld styrd av synd och, i förlängningen, djävulen? När han blev något äldre, såg han inte längre världen lika skarpt uppdelad mellan Guds och djävulens regementen. Witte skriver att Luther senare i sitt liv snarare såg världen som en fallen värld – en gång skapad till Guds avbild, men nu förändrad av synden. De av Gud skapade naturliga lagarna och ordningarna var ändå verksamma i världen efter syndafallet, trots världens fallna tillstånd. Dessa naturlagar, skriver Witte, beskriver det minsta människor bör göra mot varandra, sig själva och Gud, och sammanfattas enligt Luther i Tio Guds bud. Dessa bud är inte endast givna till Israels folk, utan till hela mänskligheten. De är nedlagda i människan som en grundförståelse av gott och ont, menade Luther enligt Witte. Genom sitt förnuft kan människan förstå Guds naturliga lag. Den är dessutom nedskreven och förklarad i Skriften. Det betyder i sin tur att de som inte följer dessa bud bryter mot det naturliga tillståndet. Auktoriteterna i världen måste därför göra allt de kan genom mänskliga lagar för att dessa naturlagar ska efterföljas. Dessa auktoriteter förstår Luther inte endast som prinsar, furstar, kungar och borgmästare, utan också som föräldrar som råder över sina barn, och präster som råder över sin flock. Här kommer tanken om de av Gud nedlagda naturliga ordningarna. Dessa hade att göra med samhällsstånd, nämligen det andliga ståndet, det politiska ståndet och hushållsståndet. I varje stånd finns en överhet och undersåtar: prästerna var överheten i det andliga ståndet, prinsen eller fursten i det politiska ståndet, och fadern eller mannen var överheten i hushållet. Dessa stod i sin tur under någon annan i en annan kontext. Luther beskriver dessa överheter som fäder, och hänvisar till att det fjärde budet – att visa aktning för sin far och sin mor – också gäller överheterna i de andra samhällsordningarna. Likaså ska överheterna styra med kärlek och omtanke, de ska inte missbruka sin makt utan låta Guds Ande leda dem med Kristi kärlek för ögonen. De som leder ska komma ihåg att de svarar inför Gud och har blivit satta till sina fadersroller genom Guds vilja, menar Luther.¹⁰

⁹ Luther 2005, 411–412, 464; Martin Luther, ”Temporal authority: to what extent it should be obeyed”, I *Martin Luther's basic theological writings*, red. William R. Russel & Timothy F. Lull, 3. ed. Minneapolis: Fortress Press, 2012, s. 432–436.

¹⁰ Witte 2002, 92–93, 113–115; Martin Luther, ”Confession concerning Christ's Supper—Part III” & ”On the Councils and the Church—Part III”, I *Martin Luther's basic theological writings*, red. William R. Russel & Timothy F. Lull, 3. ed. 2012, Minneapolis: Fortress Press, s. 26–32 & 363–383; Luther 2005, 411–415.

2.2 REFORMATIONEN I 1500-TALETS SVERIGE

Hur synen på äktenskapet förändrades i Sverige under reformationen framkommer särskilt i några av de dokument som finns bevarade från denna tid. Ett sådant tidsdokument är just *KO* 1571. Några andra är Vadstenartiklarna från 1552 samt det av Laurentius Petri handskrivna kyrkoordningsförslaget från 1561, vilka *KO* 1571 till stora delar är baserad på. Ett annat viktigt dokument som säger något om synen på äktenskap är den första handboken av svensk evangelisk-luthersk karaktär, utkommen 1529 och författad av Olaus Petri, bror till Laurentius Petri. De många protokoll över skilsmäsoärenden och andra äktenskapsspörsmål berättar också om hur synen på äktenskapet förändrades. I detta bakgrundsavsnitt kommer jag att ge en kontext till äktenskapssynen som framkommer i *KO* 1571 genom att kort presentera hur reformationsprocessen såg ut i Sverige.¹¹

Alltsedan 1520-talet hade ett intresse för de reformatoriska tankarna funnits i Sverige. De båda bröderna Petri, Olaus och Laurentius, var betydande för Sveriges utveckling som ett evangeliskt-lutherskt land. Laurentius, född 1499, hade studerat i Wittenberg, den lutherska reformationens vagga. Väl tillbaka i Sverige vid slutet av 1520-talet blev han inom kort utsedd till ärkebiskop. Han och hans bror var till en början väl ansedda av kung Gustav Vasa, som förstått de positiva ekonomiska effekterna av reformationen för kronan. Redan 1527 tog Sverige sitt första steg mot att bli ett lutherskt land. Riksdagen i Västerås beslutade detta år att Guds ord skulle ”renliga predikat varda”, vilket var en reformatorisk grundtanke.¹² Samtidigt var inte övergången till den evangelisk-lutherska tron en snabb process för Sverige. Först 1544 utsågs den som Sveriges officiella tro. Många anser samtidigt att reformationen i Sverige inte var ett faktum förrän 1593 när den Augsburgska bekännelsen antogs som Svenska kyrkans bekännelse av kyrkomötet.¹³

Under reformationsprocessen i Sverige utkom ett flertal böcker i denna anda. Trots att varken kung Gustav Vasa eller de stora reformatorerna i Sverige, såsom Olaus Petri och Laurentius Andreae, till en början ansåg de reformatoriska tankarna vara tvingande, fanns det en stark förväntan på församlingarna att använda Petris handbok och svenska mässa.

¹¹ Emil Färnström, *Om källorna till 1571 års kyrkoordning : särskilt med hänsyn till tyska kyrkoordningar*, Diss., Lunds universitet, 1935, s. 2–3; Sven Kjällerström, red., *Den svenska kyrkoordning 1571 – jämte studier kring tillkomst, innehåll och användning*, Lund: Håkan Ohlssons Förlag, 1971, s. 202, 209–215; Sundby 1959, 112.

¹² Kjällerström 1971, 201–202, 209; ”Västerås recess,” 2020, *Nationalencyklopedin*, <https://www-nese.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/1%C3%A5ng/v%C3%A4ster%C3%A5s-recess>, Nationalencyklopedin (Hämtad 2020-02-21).

¹³ Kjällerström 1971, 209, 227.

Samtidigt var kungen rädd för alltför snabba förändringar, något han ansåg ha skett i Tyskland, vilket bidrog till att han emellanåt bromsade reformatörerna i Sverige. 1500-talet i Sverige var kantat av fejder och uppror, dels mellan kungen och folket, dels mellan olika grupper inom kyrkan. Vissa ville ha ett tydligare uttalande från kungen om den evangeliska läran, andra ville behålla mässan på latin. Så småningom ansåg kungen och hans rådgivare att en enhet i religionen, både i form av *en* bekännelse och *en* mässordning, skulle leda till enhet i riket. 1544 fastställdes därför den evangeliska tron som Sveriges tro, och kort därefter påbörjades arbetet med en kyrkoordning.¹⁴

Också mellan de olika kungarna rådde en oenighet. Gustav Vasa förordade större delen av sin regeringstid en försiktig reformation. Hans son, Erik XIV, ville istället göra upp med gamla seder och bruk som inte stämde med evangelisk lära. Några sådana bruk var bilder i kyrkan, flera altare, altarljus, mässkläder, elevation och onödiga helgondagar. Vissa menar att kung Erik var influerad av kalvinska läror. I motreaktion till detta ville hans bror, Johan III, istället åter närma sig romersk-katolska bruk, något som resulterade i den kända *Röda boken*. Detta dokument var, tillsammans med *Nova Ordinantia*, ett tillägg till *KO* 1571 som återgick till tidigare bruk. Bilder, mässkläder och ljus skulle tillbaka in i kyrkan, liksom smörjelse med olja vid vigningar och biskopstecken såsom mitra, kräkla och ring. Detta var något som en minoritet av prästerna ansåg rätt. Därför avvisades dessa tillägg till *KO* 1571 ganska snart, trots kungens och hans anhängares påstridighet. Det fanns alltså både innan och efter *KO* 1571:s antagning vid kyrkomötet 1572 ett stort stöd för kyrkoordningen.¹⁵

2.3 SVENSKA KYRKAN EFTER ÅR 2000

Svenska kyrkan var statskyrka fram till den 1 januari 2000, då relationen mellan den svenska staten och Svenska kyrkan förändrades. Vissa talar om en separation eller en skilsmässa, men detta är inte ett helt korrekt påstående. Svenska kyrkan blev å ena sidan som vilket annat samfund som helst. Kyrkan är ett registrerat trossamfund, vigselrätten är inte unik för Svenska kyrkan som samfund utan innehas också av andra samfund, och liksom för andra samfund erbjuder staten hjälp att ta in medlemsavgifter även för Svenska kyrkan. Å andra sidan skiljer sig Svenska kyrkan från andra samfund genom att ännu inneha en särställning i vissa avseenden. För det första, finns det en egen lag om just samfundet Svenska kyrkan, något som

¹⁴ Kjällerström 1971, 201–210; ”En växande centralmakt,” 2020, *Nationalencyklopedin*, <https://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/1%C3%A5ng/sverige/historia/en-v%C3%A4xande-centralmakt>, Nationalencyklopedin (Hämtad 2020-02-21).

¹⁵ Kjällerström 1971, 214–228.

inget annat samfund har. För det andra, har Svenska kyrkan ännu huvudmannaskap över begravningsverksamheten i nästan hela Sverige, även för de begravningar som inte sker i Svenska kyrkans ordning. Det är alltså mer riktigt att tala om förändrade relationer mellan Svenska kyrkan och svenska staten, eftersom de fortfarande har en särskild relation till varandra i jämförelse med andra kyrkor.¹⁶

I och med dessa förändrade relationer blev Svenska kyrkans huvudsakliga regelverk en inomkyrklig kyrkoordning, istället för en statlig kyrkolag som varit fallet innan. Sveriges första egna kyrkolag, som inte stod under den romerska kanoniska rätten, var kyrkolagen från 1686 (*KL* 1686). Dessförinnan var *KO* 1571 det regelverk som gällde kyrklig rätt, vilken samtidigt till viss del bestod av kyrkorätt. *KL* 1686 gällde officiellt fram till 1992, när en ny kyrkolag antogs som en del i processen för de förändrade relationerna mellan kyrka och stat. Kyrkoordningen från 2000 var alltså den första nya kyrkoordningen sedan 1571.¹⁷

Gunnar Edqvist skriver i *Från kyrkolag till kyrkoordning* (2000) om de förändringar som skedde i och med övergången från kyrkolagen 1992 (*KL* 1992) till kyrkoordningen som trädde i kraft 1 januari 2000.¹⁸ Ibland kallas denna kyrkoordning också *KO* 1999, eftersom den antogs vid 1999 års kyrkomöte. Edqvist är också en av författarna till den kommenterade *KO* 2018. Båda dessa verk redogör kortfattat hur den moderna kyrkoordningen utformades samt vad diskussionerna inför de förändrade kyrka-stat-relationerna bestod av. En av diskussionerna rörde bibehållandet av Svenska kyrkans identitet, något som både stat och kyrka ansåg att staten även i fortsättningen skulle ha en viss kontroll över. Detta berodde på den långa relation som funnits mellan Svenska kyrkan och svenska staten. En garant för detta var instiftandet av *Lag om Svenska kyrkan* (SFS 1998:1591), som i huvudsak beskriver Svenska kyrkan som ett evangeliskt-lutherskt trossamfund, en öppen folkkyrka, både styrd demokratiskt och av kyrkans ämbete, samt vilken framträder som församlingar och stift. Även församlingens grundläggande, fyrdelade uppgift (att fira gudstjänst, bedriva undervisning, och utföra diakoni och mission) fastställs här.¹⁹

¹⁶ Gunnar Edqvist, *Från kyrkolag till kyrkoordning*, Stockholm: Verbum förlag, 2000, s. 18, 20–21, 22–27.

¹⁷ Edqvist 2000, 20–21, 30–31, 35; Gunnar Edqvist, Maria Lundqvist Norling, Anna Tronêt & Migelle Wikström, *Kyrkoordning för Svenska kyrkan 2018: med kommentarer och angränsande lagstiftning*, 5 uppl., Stockholm: Verbum, 2018, s. 9–15; Tom Randgard, ”Svensk kyrkorätt – en historisk och tematisk genomgång”, *I Med god ordning och efter Guds vilja: en antologi om kyrkorätt*, red. Leif Nordenstorm, 34–66, Skrifter utgivna av Stiftelsen Fjellstedtska skolan 1, Skellefteå: Artos, 2019, s. 36, 39–43, 55.

¹⁸ Edqvist 2000, 7–9.

¹⁹ Randgard 2019, 41; Edqvist 2000, 10–13; Edqvist et al. 2018, 9–20; SFS 1998:1591, *Lag om Svenska kyrkan*, Stockholm: Kulturdepartementet.

KL 1992 strukturerade upp tidigare lagar och komplement till den då fortfarande gällande KL 1686. Detta kunde användas vid utformningen av det nya inomkyrkliga lagsystemet som kom att bli KO 2000. Kyrkoordningen kan beskrivas vara en förening av juridik och teologi; de teologiska förklaringarna i inledningstexterna utgör en ram för juridiken i paragraferna.²⁰

Utöver kyrkoordningen finns det lagar som formar Svenska kyrkan. Detta gäller inte endast *Lag om Svenska kyrkan* och *Lag om trossamfund* (SFS 1998:1593), utan också *Äktenskapsbalk* (SFS 1987:230). Äktenskapsbalken är särskilt intressant för min undersökning, eftersom det i denna regleras vem som får vara vigselförrättare och alltså har befogenhet till myndighetsutövning. Sedan år 2000 har en stor förändring skett i och med att det från 1 maj 2009 blev tillåtet även för samkönade par att vigas och inte endast ingå registrerat partnerskap, som var en liknande juridisk möjlighet för samkönade par sedan införandet av *Lag om registrerat partnerskap* (SFS 1994:1117) 1994.²¹

Förändringen av äktenskapsbalken medförde viss diskussion i Svenska kyrkan, något som framgår av kyrkostyrelsens skrivelse *Vigsel och äktenskap* (KsSkr 2009:6). De stora frågorna som diskuterades var för det första huruvida Svenska kyrkan i enlighet med den förändrade äktenskapsbalken kunde viga samkönade par och för det andra huruvida Svenska kyrkan skulle behålla sin vigselrätt. När förändringen i äktenskapsbalken gjorde det möjligt för samkönade par att ingå äktenskap, ändrades också förutsättningarna för Svenska kyrkans präster som vigselförrättare. Tidigare hade alla präster i Svenska kyrkan automatiskt blivit vigselförrättare, men 2009 ändrades detta till att bli individuellt utfärdat av Kammarkollegiet. Av de reservationer och särskilda meningar som anförts i protokollet vid kyrkostyrelsens sammanträde och därefter bifogats som utdrag i kyrkostyrelsens skrivelse 2009:6 framgår dessa diskussioner. Kyrkomötet beslutade att öppna för vigsel av samkönade par i Svenska kyrkan samma år. En särskild ordning för samkönade par utarbetades, något som sedan ändrades i den nya *Kyrkohandbok för Svenska kyrkan* (antagen 2017). I handboken gjordes ordningen för vigselgudstjänsten könsneutral för att kunna passa vid alla typer av vigslar.

²⁰ Edqvist 2000, 31–32, 35; Randgard 2018, 58–59; Edqvist et al. 2018, 882–883.

²¹ SFS 1987:230, *Äktenskapsbalk*, Stockholm: Justitiedepartementet L2; SFS 1994:1117, *Lag om registrerat partnerskap*, Stockholm: Justitiedepartementet L2; SFS 1998:1593, *Lag om trossamfund*, Stockholm: Kulturdepartementet; ”Registrerat partnerskap”, 2020, Nationalencyklopedin, <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/registrerat-partnerskap>, *Nationalencyklopedin* (Hämtad 2020-05-02).

Frågan huruvida Svenska kyrkan ska viga samkönade par, ens inneha vigselrätt, samt om ett samkönat äktenskap kan ses som kristet överhuvudtaget, diskuteras på sina ställen än idag.²²

3. UNDERSÖKNING

I denna del av uppsatsen kommer jag inledningsvis att redogöra för Martin Luthers äktenskapssyn utifrån min egen läsning av avsnittet om äktenskapet i Luthers *Om kyrkans babyloniska fångenskap – ett förspel* (1928) samt andras läsning av Luthers äktenskapssyn. Därefter kommer jag att redogöra för innehållet i *KO* 1571 rörande äktenskapet, och innehållet i *KO* 2019 om vigsel. Under varje delkapitel kommer jag undersöka vad dessa texter kan säga om äktenskapssynen utifrån de fyra punkterna presenterade i inledningskapitlet: äktenskapets instiftelse, dess betydelse för det kristna livet, dess möjlighet till upplösning, samt dess relation till kyrka och stat.

3.1 MARTIN LUTHERS ÄKTENSKAPSSYN

Om kyrkans babyloniska fångenskap – ett förspel är en polemisk skrift utgiven för första gången 1520. I sin inledning skriver Luther att papisterna, de som tillhör det romerska tyranniet, verkligen ska få något att skriva om vad gällde hans kätterier, som de menade att hans skrifter var. I skriften går Luther igenom sakramenten, vilka romersk-katolska kyrkan ansåg vara sju, nämligen nattvarden, dopet, bikten, konfirmationen, äktenskapet, prästvigningen och den sista smörjelsen. Av dessa erkände Luther endast två, samt räknade ibland bikten som ett sakrament, och redogör därför för vad han anser vara missbruk i fråga om sakramenten.²³

Luther inleder avsnittet om äktenskapet i *Om kyrkans babyloniska fångenskap* med ett stycke om varför det inte går att räkna som ett sakrament. Detta beror främst på att äktenskapet inte har något tecken eller något löftesord om att äktenskapet är en nådegåva. Äktenskapet kan inte ses som sakrament då det inte hör till det nya förbundet. Dessutom ingår även hedningar äktenskap. Härnäst utgår han från de bibelställen som traditionellt hänvisats till för att kalla äktenskapet för ett sakrament. Luther, som undervisat om Bibeln och var

²² *Kyrkostyrelsens skrivelse 2009:6 – Vigsel och äktenskap* (KrSkr 2009:6), <https://www.svenskakyrkan.se/filer/e826a353-2d9f-4513-8e1a-574ea02f4dc4.pdf> (Hämtad 2020-05-02); ”Samkönade äktenskap”, 2020, Svenska kyrkan, <https://www.svenskakyrkan.se/samkonade-aktenskap> (Hämtad 2020-05-02); Edqvist et al. 2018, 344–345.

²³ Luther 1928, 3, 8, 159–162.

bekant med texterna på grundspråket, beskriver hur de kan läsas på annat sätt genom alternativa översättningar och nyanser i grundspråket. Han hänvisar också till andra ställen i Bibeln som använder samma grekiska ord, men som inte översatts med sakrament i den latinska utgåvan (*Vulgata*²⁴ var den officiella bibelöversättningen på latin). Luther menar att det sakrament, eller mysterium, som åsyftas i bibeltexterna rör Kristus och kyrkan. Kristus är det stora mysteriet i vilken kyrkan ska vara ett, liksom man och kvinna beskrivs vara ett i 1 Mos 2:24. Den som vill leta kan hitta många fler sakrament i Bibeln, menar Luther.²⁵

Sedan beklagar sig han över de som läser Skriften fel, och understryker vikten av att skilja mellan det Gud har sagt och vad människan hittat på. Dessa regler som inte kommer från Gud, rör bland annat äktenskapshinder och ogiltigförklarandet av äktenskap. Luther skriver också att de ändå inte är reella hinder, eftersom många av dem kan förbises mot betalning. Han beskriver sig vara matt över de felaktigheter som råder i fråga om äktenskapssyner, särskilt vad gäller de världsliga lagarna. Därför lägger Luther vikt vid att en klok världslig makt knappast behöver stifta lagar, eftersom den av naturen förstår vad som är rätt. Kärleken behöver inga lagar, fastställer Luther. Den som vill viga eller viga trots påvlig eller världslig lag, kan göra det så länge det inte strider mot Guds ord. Luther anger de ställen i Bibeln där äktenskapshindren återfinns och avslutar med att äktenskapet står över alla andra mänskliga lagar. Därför bör inte ett äktenskap upplösas för lagens skull, utan lagen brytas för ett äktenskap.²⁶

Luther diskuterar vad han anser är samtida missbruk i frågor om äktenskapets ingång och ogiltigförklarande. Det ena missbruket rör förbud mot äktenskap i andliga led, alltså mellan gudföräldrar och gudbarn. Alla kristna är som syskon, menar han, och därför borde i så fall alla äktenskap mellan kristna vara förbjudna. Det andra missbruket rör trolovning och vad som konstituerar ett äktenskap. Luther menar att de löften som ges vid en trolovning är lika konstituerande som de vid ett giftermål. Det tredje missbruket som lyfts fram är ogiltigförklaringen av äktenskap som ingåtts av par där någon avgett klosterlöften eller blivit prästvigd. Luther menar att de enda giltiga skälen till ett äktenskaps ogiltigförklarande är impotens eller redan tidigare ingått äktenskap. Därefter råder han de kvinnor som gift sig med impotenta män att antingen skiljas, bli gravida med någon annan eller fly långt bort för att gifta sig på nytt. Sedan skriver Luther om skilsmässa och att detta endast är tillåtet vid otukt

²⁴ "Vulgata," *Nationalencyklopedin*, <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/vulgata>, Nationalencyklopedin, 2020 (Hämtad 2020-05-15).

²⁵ Luther 1928, 114–118; Gerle 2015, 32–33.

²⁶ Luther 1928, 120–125.

eller där någon av makarna överger den andre utan skäl och tanke på att återvända. Han avslutar delen om äktenskapet med att skriva att han gärna diskuterar detta med någon annan redlig kristen som är klokare än honom själv.²⁷

3.1.1 Äktenskapets instiftelse

Luther fastslår att äktenskapet funnits sedan världens början och att det är en av anledningarna till att det inte kan anses vara något sakrament. Äktenskapet är alltså instiftat av Gud vid skapelsens början, och som sådan en skapelseordning. Luther talar också om äktenskapet som liknelse; mycket av det som står om äktenskapet kan också appliceras på relationen mellan Kristus och hans kyrka. Denna relation kan alltså ses som en typ av ideal för det äktenskapliga livet. Vidare skriver Luther att det enda sakrament som det går att tala om i detta fall är just det mellan Kristus och kyrkan, men i betydelsen hemlighet eller mysterium. Att äktenskapet mellan man och kvinna skulle vara ett sakrament, skriver han är människors påhitt och inte Guds.²⁸

Luthers sakramentssyn kan enligt Witte förklaras som en nådegåva förmedlad genom löftesord i evangeliet. Vidare skulle det vara instiftat av Kristus, ha ett av Gud instiftat yttre, synligt tecken, samt tas emot i tro.²⁹ Därför menar Luther i *Om kyrkans babyloniska fångenskap* att äktenskapet inte kunde ses som ett sakrament: det var inte instiftat av Kristus, hade inget evangeliskt löfte om nåd, och inte heller något yttre synligt tecken. Han menar också att äktenskapet inte endast finns i kyrkan, och därför inte heller kan ses som ett sakrament vilka endast är förbehållet de kristna.³⁰

Witte påtalar att flera av reformationsgrundarna under 1500-talet, däribland Luther, motsatte sig att äktenskapet styrdes av den kanoniska lagen. De menade att äktenskapet hörde till den världsliga lagen såsom en världslig institution, även om det fanns ett av Gud särskilt syfte med äktenskapet. Dessutom gick dåtidens teologiska äktenskapssyn på många sätt emot flera av grundtankarna inom luthersk och annan reformatorisk teologi. En sådan tanke var synen på sakramenten, där många höll med Luther om att de inte kunde vara sju stycken. En annan sådan tanke var det allmänna prästadömet, som den romerska kyrkan inte hade

²⁷ Luther 1928, 125–135.

²⁸ Luther 1928, 114–118, 120.

²⁹ Witte 2002, 227.

³⁰ Luther 1928, 114–115.

omfamnat, vilket upphöjer varje döpt människas enskilda kallelse. Kallelsetanken var en viktig del av Luthers teologi, vilken förklaras närmare under nästa delkapitel.³¹

3.1.2 Äktenskapets betydelse för det kristna livet

Luther nämner väldigt lite om äktenskapets betydelse för det kristna livet i *Om kyrkans babyloniska fångenskap*. Detta kanske inte är så konstigt eftersom texten är skriven med syfte att göra upp med missbruk i kyrkan. Något som är intressant är hur Luther framhåller alla äktenskap som heliga och sanna, när han argumenterar för att äktenskap ingås av såväl hedningar som de gammaltestamentliga patriarkerna. Han skriver dessutom att vissa kristna makar kan vara mer ogudaktiga än de hedniska. Utöver detta skriver Luther om Kristus som förebilden för den äktenskapliga relationen. Han menar att det som Paulus skriver i Ef 5:31–32, om man och hustru som blir ett, framförallt gäller kyrkan och Kristus. Detta är ett perspektiv som främst borde vara gällande hos kristna makar, även om Luther själv aldrig skriver detta.³²

Luther poängterar vikten av barnalstring. Den som gift sig med någon som visar sig vara impotent, har rätt till skilsmässa enligt honom. I annat fall, kan hustrun bli gravid med någon annan man. I detta fall skulle barnet växa upp som hennes äkta mans barn. Reproduktionsaspekten är alltså viktig för Luther ifråga om äktenskapet. Det är också viktigt att kyskheten bevaras. Den som ingått äktenskap med någon som är impotent, löper större risk för att begå äktenskapsbrott. Således erkänner Luther den sexuella lusten som något vilket ska hållas under kontroll i äktenskapet.³³

Martin Luther hade några huvudsakliga ärenden när han behandlade äktenskapet i sina skrifter. Ett viktigt sådant var att klosterlivet inte stod över det äktenskapliga livet. En vanlig tanke i Luthers samtid var att ett liv i kloster gjorde en människa till en bättre kristen. Luther hävdade till och med att det var nästintill omöjligt att leva avhållsamt. Ett liv i äktenskap borde därför vara den kristna normen.³⁴ De få undantagen är de som ”Gud särskilt avskilt, så att de icke äro dugliga för det äktenskapliga ståndet, eller vilka han fritagit därifrån genom en hög, övernaturlig gåva, så att de även utanför detta stånd kunna bevara kyskheten.”³⁵ Han tycks därför ha velat höja äktenskapets status så att det skulle ses som förenligt med ett gott

³¹ Witte 2002, 199–201, 223, 227.

³² Luther 1928, 114–115, 119.

³³ Luther 1928, 131–133.

³⁴ Martin Luther, ”Luthers stora katekes,” I *Svenska kyrkans bekännelseskrifter*, red. Hjalmar Lindroth, 6 uppl., Stockholm: Verbum, 2005, s. 421; Witte 2002, 202.

³⁵ Luther 2005, 421.

kristet liv. Detta grundade sig också i hans syn på sexualiteten, som inom äktenskapet är av godo eftersom den uppfyller Guds uppdrag till människan i 1 Mos 1:28 om att föröka sig. En viktig del av äktenskapet är därför att låta sexualiteten fylla den roll som Gud skapat den till, och inte låta människan synda genom utomäktenskaplig otukt.³⁶

Witte beskriver den lutherska traditionens syn på de tre nyttorna med äktenskapet, nämligen den ömsesidiga kärleken, möjligheten att skaffa och uppfostra barn, samt kyskhetens bevarande genom ett gemensamt skydd från sexuell synd. Samtidigt var det inte några revolutionerande tankar; mycket var baserat på Augustinus syn på äktenskapet samt andra tidiga teologer. Något som inte hade uppmärksammats innan var nyttan i det äktenskapliga livet som ett liv som bevarade makarna från sexuell synd. Witte skriver att Luther och flera andra reformatorer ansåg att den fallna människan var en högst sexuell varelse och kunde räddas från sexuell synd endast genom äktenskapet. Därigenom ansågs celibatet vara ett onaturligt tillstånd för människan och endast ett fåtal kunde leva på det viset. Det är detta, i kombination med Skriftens avsaknad av ett krav på celibat för präster å ena sidan, och synen på celibat som ett mer fördelaktigt kristet liv å andra sidan, som gör att Luther och andra reformatorer såg det som felaktigt att framhålla celibatet över äktenskapet.³⁷

3.1.3 Äktenskapets möjlighet till upplösning

En av de viktigaste frågorna i *Om kyrkans babyloniska fångenskap* rör just, vad Luther anser vara, missbruken i den romerska kyrkan. En del av dessa i fråga om äktenskapet behandlade särskilt äktenskapets ogiltigförklarande och hinder för att ingå äktenskap. Vissa av dem var fastställda i den kanoniska lagen och andra i populära teologiska verk, såsom *Summa Angelica* vilken var tänkt som en hjälp för biktfäder. I den sistnämnda räknas 18 äktenskapshinder upp, något som Luther beklagade sig över. Han menar att endast de hinder som finns omnämnda i Bibeln är giltiga. Dessa hinder beskrivs vara äktenskap mellan de av släktskap i första ledet, alltså mellan helsyskon eller mellan förälder och barn, samt mellan de av släktskap i andra ledet, alltså mellan halvsyskon, mellan mor- eller farföräldrar och barn, och mellan barn och föräldrars syskon. Inte heller äktenskap mellan styvföräldrar och styvbarn, mellan syskons maka och svägerska eller svåger, samt med föräldrars syskons maka var tillåtna. Utöver dessa menade Luther att det egentligen inte fanns några hinder, utom oförmåga till sexuell umgänge (impotens), tidigare ingånget äktenskap, eller ett sedan

³⁶ Luther 2005, 420–421; Martin Luther, *Om kyrkans babyloniska fångenskap: ett förspel*, Stockholm: Diakonistyrelsen, 1928, s. 114–115, 117–118, 120.

³⁷ Witte 2002, 218–219, 222–223, 227–229.

tidigare avgivet löfte om kyskhet. Trots detta uppmärksammar han fler hinder och argumenterar varför de inte är giltiga. Äktenskapshindren gällde alltså inte bara för de som skulle ingå äktenskap, utan också de som redan ingått äktenskap. Om det bedömdes finnas ett äktenskapshinder, kunde äktenskapet förklaras ogiltigt och bli upplöst. I vissa fall kunde också dessa hinder förbises mot betalning. Allt detta förargade Luther, eftersom han menade att människan inte hade någon rätt att upplösa äktenskap som det inte fanns ett förbud om i Skriften. Han menade att människan försökte styra över sådant som endast Gud kunde styra över.³⁸ Här hänvisar Luther till Matt 19:6 som ofta åberopas i fråga om äktenskapets ouplöslighet: ”Vad Gud har fogat samman får alltså människan inte skilja åt”.³⁹

Om just skilsmässa skriver Luther att han avskyr det, men att eftersom Jesus säger att det är tillåtet i fall av otukt, medger också Luther att det i dessa fall går bra. Dessutom hänvisar han till Pauli ord om möjligheten för hedningar att skiljas från en troende i 1 Kor 7:12–15. Luther applicerar detta på en annan situation, nämligen de tillfällen då den ena parten betar sig okristligt genom att överge den andra utan skäl eller tanke på att åter leva som äkta makar.⁴⁰

Witte beskriver en av de viktigaste rättsliga förändringarna i fråga om äktenskapet som skedde i och med reformationen, nämligen äktenskapets upplösning. Eftersom äktenskapet inte längre sågs som ett sakrament i de reformerade kyrkorna, utan nu ansågs vara en världslig institution, gick det också att skilja sig. Tidigare hade en åtskillnad mellan makar endast skett i deras levnadssätt – de bodde inte längre tillsammans men var ändå gifta. Det gick inte heller att separera av andra anledningar än otrohet, att en make övergav den andra eller brutalitet, vilka skulle bevisas inför en kyrklig domstol. Det var domstolen som beslutade huruvida makarna kunde separera eller inte. Däremot kunde äktenskap annulleras, alltså förklaras vara ogiltigt ingångna enligt kanonisk lag. Detta innebar dock att de som levt tillsammans som tidigare äkta makar, nu bedömdes ha levt i synd. Det kunde få rättsliga konsekvenser, utöver att kräva botgöring för synden. Att få ett äktenskap annullerat var inte särskilt lätt, även om hindren för att ingå äktenskap var många, såsom att någon av parterna inte frivilligt ingått äktenskap, att kvinnan inte var oskuld, att någon av parterna inte var kristen eller under redan ingånget äktenskap lämnat kyrkan, eller att paret medvetet motverkade graviditet. Huvudargumenten för reformatörerna i fråga om en möjlig fullständig skilsmässa var främst hämtade ur Bibeln. De ansåg det vara obibliskt att inte tillåta äkta makar att skilja sig.

³⁸ Luther 1928, 120–129.

³⁹ Luther 1928, 123; Matt 19:6

⁴⁰ Luther 1928, 131–135.

Äktenskapet gällde det jordiska livet och det världsliga, och när det inte längre uppfyllde något av de äktenskapliga nyttorna var det inte längre gott. Det goda hade blivit något ont. Då var det bättre att upplösa ett sådant äktenskap till förmån för ett annat. Att inte tillåta någon att gifta om sig, var nämligen också obibliskt enligt Luther och andra reformatorer. Särskilt när ett sådant förbud främjade sexuell synd, snarare än tämjde den, eftersom sexuella relationer endast var tillåtna inom äktenskapets ramar. Samtidigt säger Jesus att den enda anledningen till att makar får skiljas är om någon av dem begått äktenskapsbrott. Detta förklarades genom äktenskapets hemmahörande i den världsliga lagen – eftersom den större delen av människorna tillhörde världen och inte Kristus, behövdes också lagar som anpassade sig efter syndiga människors förfaranden. För sant kristna var Jesu ord om skilsmässa och äktenskap en högst verklig lag, som en del av den moraliska lagen i Guds regemente. Witte beskriver att nya äktenskapslagarna inte blev så radikala som Luther och de andra reformatorerna hade förespråkade, samt att mycket byggde på den kanoniska lagens förfarande i fråga om äktenskapet.⁴¹

3.1.4 Äktenskapets relation till kyrka och stat

Som tidigare berörts, behandlar Luthers avsnitt om äktenskapet i *Om kyrkans babyloniska fångenskap* de missbruk som han upplevde praktiserades i den romerska kyrkan. På många ställen menar Luther att människan går utöver sina befogenheter. Detta har att göra med hans syn på två de riken, eller regementen, som världen består av. Luthers förståelse av dessa regementen förklarades närmare i bakgrunden. Eftersom äktenskapet tillhörde det världsliga regementet, var det inte kyrkans sak att stifta lagar om äktenskapet. Gud hade lagt denna ordning i det världsliga regementets överhet, där den naturliga ordningen skulle hjälpa människan att inte synda. Luther går så långt som att säga att äktenskapet står över alla andra lagar. Kyrkan skulle endast förhålla sig till Guds ord om äktenskapet.⁴²

En del av dessa rådande ordningar i kyrkan rörde trolövning, fästning och fullbordat äktenskap. Luther förespråkade också nödvändigheten av föräldrarnas välsignelse och vittnens närvaro. Det som rörde trolövning, fästning och äktenskapets fullbordande handlade om de olika distinktionerna som hade funnits på dessa. I västkyrkan under medeltiden kunde trolövning och fästning skilja sig åt. Det fanns flera typer av trolövning med en form i presens och en i futurum. Just denna skillnad menade Luther var obiblisk, problematisk och oväsentlig

⁴¹ Witte 2002, 211–214, 228–229, 245–252; John Witte, JR, *From Sacrament to Contract: Marriage, Religion, and Law in the Western Tradition*, Louisville: Westminster John Knox Press, 1997, s. 72–73.

⁴² Luther 1928, 120–123,

i fråga om äktenskapet, skriver Witte. Den som villigt har lovat att ingå äktenskap med någon annan, har redan ingått ett löfte. De är på sätt och vis redan gifta. Den som ingick äktenskap med någon som redan var trolovad, var alltså en äktenskapsbrytare i Luthers ögon. Skillnaden mellan löfte om äktenskap i presens tillika futurum hade dessutom gjort det möjligt för kyrkliga domstolar att upphäva ingångna äktenskap med hänvisning till ett tidigare löfte om äktenskap eller att äktenskapet inte var rätt ingånget. Kanonisk lag menade dessutom att klosterlöften kunde upphäva en trolovning, vilket tillsammans med den möjliga upphävningen av ingångna äktenskap, uppmuntrade till ordensliv. Att ett äktenskap anses vara giltigt från och med trolovning kan också anas i *Om kyrkans babyloniska fångenskap* där Luther menar att den som redan är trolovad och sedan har samlag med någon annan, begår ett verkligt äktenskapsbrott.⁴³

Witte skriver också att Luther menade att ett löfte om äktenskap skulle avläggas offentligt och frivilligt inför minst två vittnen. Därefter skulle löften dessutom avläggas i kyrkan för församlingen och prästen, så att makarna kunde få del av prästens välsignelse och undervisning om äktenskapet. Detta innebar att en präst inte behövde vara närvarande för att ett äktenskap skulle vara giltigt, även om välsignelse och undervisning var något som skulle ske i ett senare skede.⁴⁴

Således menade Luther att äktenskapet var en sak för det världsliga regementet och inte kyrkan. Därför kan inte kyrkan bestämma om några lagar om äktenskapet utan endast lyssna till Guds ord om det. Kyrkan kan därför inte utan skälig grund i Skriften hindra människor att gifta sig, och inte heller skilja dem åt. Samtidigt ska ett konstituerat äktenskap, som ingåtts med offentligt avlagda löften inför minst två vittnen, också ta del av prästens välsignelse och undervisning.

3.2 ÄKTENSKAPSSYN I 1571 ÅRS KYRKOORDNING

KO 1571 har två avsnitt som rör äktenskapet – ”Ordning om Echtenskapet” och ”Om åtskildnat j Echtenskap”.⁴⁵ *KO 1571* var inte en regelrätt juridisk och kyrkorättslig ordning,

⁴³”Fästning”, v. 6, 1926, *Svenska Akademiens Ordbok (SAOB)*, <https://www.saob.se/artikel/?seek=f%C3%A4stning&pz=1>, SAOB (Hämtat 2020-02-08); Reynolds 2016, 199–208; Witte 2002, 233–240; Luther 1928, 127.

⁴⁴ Witte 2002, 236, 239–240.

⁴⁵ *KO 1571*, 116–124, 124–127.

utan snarare en blandning av kyrkolag, bekännelse och kyrkohandbok.⁴⁶ Därför förefaller det inte lika underligt att äktenskapets upplösning ryms i *KO* 1571.

”Ordning om Ehtenskapet” inleds med ett stycke som beskriver det goda som äktenskapet är. Här fastslås att det är av Gud instiftat i skapelsen och till djävulens förtret, eftersom det är något gott för människan. De som lever i ett gott äktenskap har själva erfarit dess goda verkan. I nästa stycke beskrivs att äktenskapet är ett skydd mot otukt och annan orenlighet. Därför är det också Guds vilja att de som lever i äktenskapet inte befläckar det med sådana orena saker, särskilt eftersom äktenskapet är en liknelse av det förhållande som finns mellan Kristus och hans församling. Gud kräver således att äkta par lever fria från otukt, och att kristna borde förstå detta till skillnad från hedningarna som inte känner Gud. Vidare beskrivs att äktenskapet kräver av man och kvinna som lever i detta förbund att det finns en inbördes enighet och kärlek, eftersom de ska vara ett och inte endast dela mat och hus.⁴⁷

Härnäst följer en uppmaning till predikanterna i kyrkan om att det är viktigt att de förmanar makar att leva såsom äktenskapet kräver, så att de står ut med varandra och inte flyr när det blir svårt. Här åberopas också Jesu ord om att en man inte ska skilja sig från sin hustru (Mark 10:11–12) återgivna i 1 Kor 7:10–11. I ett nytt stycke står att ingen ska ingå hemliga äktenskapskontrakt, särskilt unga människor eftersom barn ska lyda sina föräldrar. Däremot ska inte heller föräldrarna tvinga någon att gifta sig med någon annan. De nästföljande styckena berör äktenskap i förbjudna led enligt Guds ord och naturlig lag, alltså sådant som är föreskrivet i Bibeln och enligt världens lagar och ordningar. Sedan hänvisas till att vissa missbrukar den kristna friheten genom att förbjuda äktenskap på grund av andligt släktskap, vilket syftar på den kanoniska rätten.⁴⁸

Efter dessa stycken kommer ett avsnitt som varnar för fler missbruk av äktenskapet. Några av missbruken gäller de som gifter sig med någon som de förut bedrivit otukt med under ett annat äktenskap, eller att vigas med någon de inte känner eftersom de då inte kan vet om något hinder förestår. Inte heller ska någon bestämma sig för äktenskap när denne är full. Prästen ska därför förmana folket att inte förhastiga sig att bestämma om något äktenskap. Den som är omyndig ska inte gifta sig, beskrivs i nästa stycke. Därefter följer anvisningar om fästning: dels att en präst ska vara närvarande när fästningen sker för att hindra ogiltig fästning, och dels en ordning för hur fästningen ska gå till. Lysning ska ske tre söndagar i rad,

⁴⁶ Randgard 2019, 48.

⁴⁷ *KO* 1571, 116–117.

⁴⁸ *KO* 1571, 117–119.

där församlingen uppmanas be för de blivande makarna och meddela om de känner till någon anledning att de inte kan vigas. På bröllopsdagen ska prästen förmana de blivande makarna att minnas sina fästningslöften och påminna dem om vad de kommer lova i det kristliga äktenskapet: att leva tillsammans i sämja och kärlek, och stå ut med varandra i mot- och medgång. Gud kommer vara med dem.⁴⁹

Därefter förmanas de som går till sängs med sin blivande maka utan att först ha varit i kyrkan för att avge sina löften och få kyrkans välsignelse. Under de stora högtiderna får inte någon vigas och bröllopfesten får inte heller hindra predikan eller mässan. Vidare uppmanas folket att inte supa sig fulla dagen innan bröllopet som seden med mökvällar (möhippor) bjuder. Detta beskrivs som ett oskick vilket prästerna ska stävja. Avslutningsvis beskrivs om den särskilda äktenskapsvälsignelsen (*benedictionem nuptialem*) ska uttalas när någon varit gift innan och vad prästen bör säga där bröllopsnatten tillbringas.⁵⁰

”Om åtskildnat j Echtenskap” inleds med att förklara varför skilsmässa är tillåtet, trots äktenskapets oupplöslighet. Detta beror på att människan är fördärvad genom synden och därför har kommit bort från det rätta. Det finns två fall enligt *KO* 1571 som legitimerar äktenskapsskillnad. Det första är när den ena parten har blivit ertappad med att bedriva otukt. Förutsatt att denne inte blir förlåten, kan skilsmässa efter en tid godkännas. I *KO* finns ett förslag på ordning om vad domaren ska säga i sådana fall. Det andra fallet gäller om den ena parten överger den andra utan avsikt att återvända till äktenskapet. Även i detta fall krävs en viss tid innan äktenskapsskillnad kan godkännas. Den som är olämplig till äktenskap, bör inte tvingas till det, och den som är gift med någon som lider av sjukdom, har inte rätt att skiljas på grund av detta. Någon annan anledning att skiljas än de föreskrivna ser inte *KO* värda att nämna. Avsnittet avslutas med några rader om att den som på rätt sätt trolovats och sedan bekräftat detta genom sänglag (samlag), har ingått ett giltigt äktenskap, även om detta inte gäller trolovning utan sänglag.⁵¹

3.2.1 Äktenskapets instiftelse

I *KO* 1571 står att ”Echtenskap är en ährligh och Gudhi behageligh stadge, såsom ock Gudh sielffuer aff begynnelsen honom stichtat och welsignat haffuer”.⁵² Här blir alltså tydligt att äktenskapet är instiftat av Gud sedan skapelsen. Dessutom är äktenskapet ett av Guds sätt att

⁴⁹ *KO* 1571, 119–122.

⁵⁰ *KO* 1571, 122–124.

⁵¹ *KO* 1571, 124–127.

⁵² *KO* 1571, 116.

motarbete djävulen; djävulen som vill fördärva allt det goda som Gud gör, bekämpas i den goda ordning som äktenskapet är. Djävulens sätt att fördärva är otukt och annan orenlighet, vilket fördrivs genom att låta människor gifta sig. Vidare står att det av Gud i begynnelsen ordnade äktenskapet är ett band mellan man och kvinna som är evigt och oupplösligt. Sedan syndens inträde i världen är dock människan fördärvad, och av denna anledning är skilsmässa ibland tillåtet. Dessa fall rör när det som äktenskapet är tänkt att stävja inte längre kan hindras. Då försvinner det goda i äktenskapet och det är bättre att skiljas för att gifta sig på nytt. *KO 1571* menar dock att kristna människor borde förstå bättre och därför inte låta sådant kränka äktenskapets renhet.⁵³

Emil Färnström har i sin avhandling *Om källorna till 1571 års kyrkoordning – särskilt med hänsyn till tyska kyrkoordningar* från 1935 skrivit om *KO 1571* i relation till andra lutherska kyrkoordningar eller föregångare till dessa. I sin jämförelse med dessa framträder *KO 1571* som originell på några punkter. En av dessa punkter är att *KO 1571* inte nämner några exempel på världslig lag. I tyska förlagor återfinns en del stycken som rör världslig lag, främst om domare och skilsmässa. I den svenska *KO 1571* hänvisas det istället oftare till Bibeln. Färnström menar att detta beror på att författaren vill visa på kyrkans självständighet, särskilt i frågor som ligger i gränslandet mellan stat och kyrka.⁵⁴ Även om äktenskapet alltså ses som tillhörande världslig lag, har kyrkan ändå en uppgift vid vigsel och i sin äktenskapssyn enligt *KO 1571*.

Äktenskapet konstitueras enligt *KO 1571* genom en giltig fästning med vittnen närvarande, så länge paret har bekräftat detta med sänglag (samlag). Vid fästningen hade paret lovat att leva tillsammans, vilket på samma gång är ett offentligt och ömsesidigt samtycke. Detta var egentligen äktenskapets konstitution. Både Sundby och Färnström menar att även om det egentligen var fästningen som konstituerade ett äktenskap, så önskade *KO 1571*:s författare Laurentius Petri att kyrkan skulle vara en del av vigseln. Därför framhåller *KO* att äktenskapet egentligen ska ingås i kyrkan, för att få del av kyrkans välsignelse och förbön. Dessutom bör fästningen ingås med en präst närvarande, alltså vid kyrkdörrarna på bröllopsdagen, för att slippa riskera en ogiltig fästning.⁵⁵

⁵³ *KO 1571*, 116–117, 124–126.

⁵⁴ Färnström 1935, 186–189

⁵⁵ *KO 1571*, 120–121, 126–127; Färnström 1935, 187–188; Sundby 1959, 112–113.

3.2.2 Äktenskapets betydelse för det kristna livet

Äktenskapet beskrivs vara människor till gagn, eftersom det håller otukt och viss annan synd borta. Dessutom står i *KO* 1571 att de som lever i äktenskapet förstår att det är ett gott verk och Guds vilja, eftersom de som bett om Guds hjälp inom äktenskapet ofta upplever sig bli styrkta. Vidare står att ett gott äktenskap bör vara till lycka och salighet. Detta ord salighet kan syfta både på detsamma som lycklig, och på att vara frälst eller frälsningen till gagn.⁵⁶ Detta bör inte förstås som att äktenskapet i sig är något som leder till frälsning, utan snarare att det bevarar människan dygdig och kysk, alltså fri från otukt, genom äktenskapet. Detta eftersom äktenskapet inte sågs som bidragande till frälsningen.⁵⁷

KO 1571 betonar det ansvar som det äkta paret har att leva på rätt sätt. Ett gott äktenskap efterlevs i trohet och renlighet, liksom relationen mellan Kristus och hans församling. Vidare lever ett sådant par med kärlek och enighet mellan sig, så att de blir som ett kött. Detta är en annan punkt som Färnström menar att särskilt med *KO* 1571, nämligen stycket som framhåller äktenskapets allvar och uppmanar till trohet, helighet och tillgivenhet. Det är inte lika starkt betonat i några av de tyska kyrkoordningar som legat till grund för denna *KO*.⁵⁸

Tonvikten läggs alltså på två punkter i fråga om äktenskapets relation till den kristnas liv. För det första, som ett skydd mot otukt och viss annan synd. Den som är gift lever dygdigt, eftersom det inte är en synd ha en sexuell relation med sin äkta maka. Detta bygger på Luthers läsning av skapelseberättelsen. Istället är en sexuell relation inom äktenskapet något gott, eftersom den uppfyller Guds intention vid skapelsen – att människan ska vara fruktsam och föröka sig. Samtidigt måste människan vara på sin vakt för att inte låta sexualiteten bli något ont. Det handlar om att se på sin nästa med kärlek, och inte utnyttja sin maka med själviskt begär. För det andra, måste de som lever i äktenskapets förbund ta ansvar. De måste, med Guds hjälp, leva i kärlek, enighet, trohet och dygdighet, så att det goda äktenskapet inte vanäras. Detta är särskilt viktigt eftersom äktenskapet är en bild för relationen mellan Kristus och hans församling.⁵⁹

Elisabeth Gerle skriver i *Sinnlighetens närvaro: Luther mellan kroppskult och kroppsförakt* (2015) om sexualitet och kropp utifrån Luthers texter. Hon redogör dels för

⁵⁶ *KO* 1571, 116–117, 120–122, 126; ”Salig”, v. 1 & 3, 1963, *Svenska Akademiens Ordbok (SAOB)*. https://www.saob.se/artikel/?unik=S_00217-0099.xvd2&pz=5, SAOB (Hämtad 2020-05-13).

⁵⁷ Sundby 1959, 110–113.

⁵⁸ *KO* 1571, 117; Färnström 1935, 169.

⁵⁹ *KO* 1571, 122; Sundby 1959, 102–108.

Luthers samtid och tolkar dels vår nutid utifrån viktiga figurer i kyrkohistorien som Origenes, Augustinus och Bernhard av Clairvaux, tillika Luther och nutida teologer. Gerle skriver att även om sexualiteten som begrepp inte fanns under Luthers samtid, var det självklart för honom att sexualitet var naturligt för både kvinnor och män. Det fysiska förhållandet mellan dem leder i sig till något gott, nämligen tillit och ömhet, såväl som barnalstring. Gerle skriver också att äktenskapet är det naturliga sättet för människan att leva, enligt Luther. Människan ska inte leva i avhållsamhet, utan leva i äktenskapet. Således blev äktenskapet den ram inom vilken sexualiteten kunde få utlopp. Gerle uppmärksammar också Gustaf Wingrens Lutherläsning, där människan blir Guds medskapare genom att fortsätta Guds skaparverk i och med sin sexualitet och reproduktion. Därför borde människan inte skämmas för sin sexualitet, då den var av Gud given. Gerle framhåller samtidigt att lusten för Luther var kopplad till syndafallet, och att det därför var en synd att låta lusten löpa helt fritt. Den skulle tämjas genom äktenskapet för att undvika sådana synder som otukt.⁶⁰ Denna bild av sexualiteten präglar också *KO* 1571.

3.2.3 Äktenskapets möjlighet till upplösning

Det är tydligt i *KO* 1571 att det är möjligt att upplösa ett äktenskap, även om detta kräver vissa särskilda förutsättningar, eftersom det finns ett eget avsnitt som rör just åtskillnad i äktenskapet. Trots detta beskrivs det som oupplösligt. Som tidigare nämnts, beror denna möjlighet till upplösning av äktenskapet på syndafallet. Det går alltså att säga att det är synden som är upphovet till skilsmässan. Det gäller inte vilka synder som helst, utan de som bryter mot vad makarna lovat och som Gud har stadgat ska gälla i äktenskapet. Det första av dessa fall är bevisad otukt, något som *KO* anger som bevislig hordom. Det andra fallet är när den ena parten överger den andra utan något giltigt skäl. Efter båda dessa fall, poängterar *KO* vikten av att inte ta förhastade beslut, utan att alltid försöka få makarna att förlikas.⁶¹

Att ”Om åtskildnat j Echtenskap” står under en egen rubrik, menar Färnström är avvikande i relation till tyska kyrkoordningar. Dessutom återfinns en formel till domaren för hur en giltig dom om skilsmässa kan lyda (*sententia diuorij*), något som också är ovanligt med den svenska *KO* 1571.⁶²

⁶⁰ Elisabeth Gerle, *Sinnlighetens närvaro: Luther mellan kroppskult och kroppsförakt*, Stockholm: Verbum, 2015, s. 159–165.

⁶¹ *KO* 1571, 117–118, 124–126.

⁶² Färnström 1935, 37, 181, 183–185.

Sinikka Neuhaus har i sin avhandling *Reformation och erkännande – Skilsmäsoärenden under den tidiga reformationsprocessen i Malmö 1527–1542* (2009) behandlat några protokoll som rör skilsmässa i syfte att förstå vad i de reformatoriska tankarna som banade väg för skilsmässa, samt hur detta tog sig i uttryck i just fallet Malmö. Malmö var vid denna tid danskt. Den danska reformationsprocessen gick något snabbare fram än den svenska. Under den danske kungen Fredrik 1 inflytande beslutades 1527 att de som predikade evangeliskt, alltså med luthersk syn på bekännelsen, fick fortsätta göra så i städerna. Vissa rättsfrågor som tidigare behandlats av domkapitlen, skulle nu behandlas av stadsråden. Dessa kunde nu på biblisk grund döma på ett annat sätt än tidigare, i en mängd fler frågor. Den danske reformatorn Peder Laurentsen beskriver i en text från 1529 hur munkar fördrivs, att varje gudstjänst skulle innehålla predikan, varje människas behov av att höra Guds ord på ett begripligt sätt och om äktenskapet som den bästa kristna levnadsformen. Dessa saker, som tillsammans talar för en reformerad, evangelisk-luthersk syn, var för folkets bästa, beskriver Laurentsen. 1530 hade det i Malmö börjat beslutas i äktenskapsmål, något som skiljde sig från tidigare när dessa hade stått under kyrkans jurisdiktion. Detta reglerades än mer i den danska kyrkoordningen från 1537/29. I slutet av 1540-talet hade Malmö rådhus avhandlat minst fem skilsmäsofall, en siffra som visade på en ökning i och med reformationens genomförande i Danmark.⁶³

Ivar Nylander skriver i *Studier rörande den svenska äktenskapsrättens historia* (1961) om olika anledningar till äktenskapsskillnad genom svensk historia. Inledningsvis återger Nylander de bibliska och teologiska motiven bakom de båda fallen som var tillåtna för skilsmässa, för att sedan se hur de angivna skälen för skilsmässa blev fler under århundrandena. Med tiden utgjorde också kungliga resolutioner grund för äktenskapsskillnad, såsom i fall gällande sjukdom samt brott och straff. Nylander skriver att äktenskapsskillnad på grund av otukt baseras på läsningen av Matt 5:31–32 och 19:3–12, där Jesus uppger detta som skäl för skilsmässa. Även fallet om äktenskapsskillnad vid övergivande går tillbaka på Bibelns ord, i detta fall Pauli ord i 1 Kor 7:12–15, kallat *privilegium paulinum*. Här menades att den som övergav sin maka handlade som en falsk kristen, och därför kunde en skilsmässa tillåtas, eftersom Pauli rådgivning rör om en icke-kristen vill skiljas. Nylander skriver att dessa två fall är de grundläggande fallen om skilsmässa i den fortsatta svenska rättshistorien. Han skriver också att KO 1571, som i likhet med Luther, tillskriver äktenskapet den världsliga lagen trots allt förespråkar att äktenskapsfrågor står under kyrklig domstol. Detta rörde dock

⁶³ Sinikka Neuhaus, *Reformation och erkännande: Skilsmäsoärenden under den tidiga reformationsprocessen i Malmö 1527–1542*, Diss., Lunds universitet, 2009, s. 15, 157–159, 171–173.

inte brottmål om otukt som prövades i världslig domstol. Eventuell äktenskapsskillnad efter domen sköttes däremot av den kyrkliga domstolen. Nylander skriver också att i de fall där båda makar hade begått äktenskapsbrott, var skilsmässa inte tillåten.⁶⁴

Av detta framgår att enligt *KO* 1571 var äktenskapet inte ouplösligt i praktiken, även om det från början var tänkt så.

3.2.4 Äktenskapets relation till kyrka och stat

Som tidigare nämnts ser *KO* 1571 äktenskapet som tillhörande den världsliga makten. Detta nämns inte uttryckligen i delen om äktenskap, varken under ”Ordning om Echtenskapet” eller ”Om åtskildnat j Echtenskap”, men däremot under delen som rör biskopar:

Echtenskaps saker ändoch the meer lyda vnder werldzlig dom, än Kyrkionnes, likwel effter the nu så long tijdh, nemliga, nestan alt sedan Öffuerheten kom til Christen troo, haffua warit vnder Kyrkionnes dom och domare, måga the ock så än nu bliffua [...].⁶⁵

Här framgår alltså att även om äktenskapet egentligen lyder under världslig dom, så är det lättare att låta den kyrkliga domstolen fortsätta ansvara för äktenskapsmål. Det mesta som behandlas i *KO* rör endast kyrkans domän. Färnström menar att detta skiljer sig från några av de tyska förlagor som Laurentius Petri utgått ifrån vid författandet, där fler exempel rör den världsliga lagen. Detta är inte fallet i *KO* 1571 som undviker att nämna någon världslig lag. Färnström menar att detta handlar om att hävda kyrkans självständighet.⁶⁶

På vissa punkter blev det tydligt att Luthers syn på äktenskapet såsom giltigt från och med trolovningen, alltså löftet om äktenskap, tidigt påverkade äktenskapssynen i Sverige. Ett sådant tydligt exempel är avlägsnandet av böter för den som gick till sängs med sin trolovade vid Västerås recess 1527. På andra ställen frångick däremot de svenska reformatorerna Luthers ståndpunkt, såsom i fallet om vem som skulle ansvara för äktenskapsfrågor. Luther hävdade att eftersom äktenskapet tillhörde det världsliga regementet, skulle den världsliga makten också ansvara för äktenskapsfrågorna. Kyrkan kunde däremot ansvara för att be om Guds välsignelse över äktenskapet. I Sverige ansågs det lättare att ha det som förr, alltså att kyrkan ansvarade för de äktenskap som skulle ingås. Även om de svenska reformatorerna i

⁶⁴ Ivar Nylander, *Studier rörande den svenska äktenskapsrättens historia*, Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1961, s. 7–8, 13–18.

⁶⁵ *KO* 1571, 166.

⁶⁶ Färnström 1935, 186–187; *KO* 1571, 126.

sak höll med Luther om att ett äktenskap konstituerades genom trolovning, något som inte nödvändigtvis var kopplat till kyrkan utan där vikten istället låg vid att det offentligt och av båda makar frivilligt ingåtts, fanns det en önskan om att behålla ett krav om kyrklig vigsel. I *KO* 1571 beskrivs att en rätt ingången trolovning bör ske i prästens närvaro; alltså var kyrkan fortfarande en väsentlig del i ingåendet av äktenskap i Sverige. Sundby förklarar denna skillnad från Luthers syn på äktenskapet med att den världsliga makten inte var beredd att ta över det ansvar som kyrkan hade förvalt under lång tid.⁶⁷

3.3 ÄKTENSKAPSSYN I KYRKOORDNING FÖR SVENSKA KYRKAN 2019

För den som är nyfiken på äktenskapssynen i Svenska kyrkan, känns det kanske inte naturligt att i första hand gå till kyrkoordningen. Det skulle förklara avsaknaden av hänvisningar till *KO* i den litteratur jag har till min hjälp för att utröna Svenska kyrkans äktenskapssyn i modern tid. Samtidigt förklarar alltid *KO* sig själv teologiskt genom inledningstexterna till de olika kapitlen. För den som behöver vidare förklaringar finns den kommenterade *KO*.⁶⁸

Inledningstexten till kapitel 23 ”Vigsel och välsignelsehandlingar” i *KO* 2019 börjar med att förklara vad en vigsel är: ”Genom vigseln förenas två personer i äktenskapet.”⁶⁹ Därefter följer en allmän beskrivning av äktenskapet, som alltså inte endast gäller ett kristet sådant: ”De lovar att med varandra i livslång trohet dela livets glädje och sorg. Äktenskap och familj är en grundläggande gemenskapsform i samhället.”⁷⁰ Efter detta stycke, finns ett stycke som förklarar kyrkans bild av äktenskap och vigsel. Vigseln beskrivs som ett tillfälle av högtidlighet och fest, men också där äktenskapets ansvar lyfts fram. I samma stycke står att kyrkan vill förmedla att Jesus Kristus är en förebild för äktenskapet som bör präglas av gemenskap och ömsesidigt tjänande. Dessutom vill kyrkan visa varje enskild människas behov av Gud och familjen som en öppen och omtänksam gemenskap. Stycket avslutas med att Guds närvaro i äktenskapet hjälper makarna att leva i kärlek och som vittnen för andra.⁷¹

Härnäst följer ett stycke som inte återfinns i *KO* 2000⁷² som beskriver äktenskapets mening och roll: ”Äktenskapet syftar till att ge stöd åt den inbördes kärleken och troheten

⁶⁷ Sundby 1959, 109–115; Färnström 1935, 167.

⁶⁸ Edqvist et al. 2018, 7–8, 26.

⁶⁹ *Kyrkoordning för Svenska kyrkan*, 2019, 23 kap. ”Vigsel och välsignelsehandlingar”, inl., <https://www.svenskakyrkan.se/filer/KO%201%20jan%202019.pdf> (Hämtad 2020-05-02).

⁷⁰ *KO* 2019, 23 kap., inl.

⁷¹ Ibid.

⁷² *Kyrkoordning för Svenska kyrkan*, 2000, 23 kap., inl., https://km.svenskakyrkan.se/km_om_99/km/skriv/9903/cs9903del1-original-06.htm#P1571_113913 (Hämtad 2020-05-04).

mellan två makar samt vara en plats där barn kan tas emot och fostras. Den kärlek som förverkligas i äktenskapet är ett tecken på Guds kärlek.”⁷³ Därefter avslutas stycket med att ett äktenskap blir giltigt genom ömsesidiga löften och offentligt uttryckt samtycke.⁷⁴

Nästa stycke sammanfattar huvuddelarna i en vigselgudstjänst enligt Svenska kyrkans ordning – parets offentliga löften inför Gud, varandra och närvarande vittnen, de enskilda parternas samtycke, Guds sammanfogande av paret, tillkännagivande av ingått äktenskap, samt Guds välsignelse och församlingens förbön över makarna och deras äktenskap. Här nämns också att de närvarande blir påmindas om vad äktenskapet innebär.⁷⁵

Inledningstexten till kapitel 23 avslutas med två korta stycken om att Svenska kyrkans förbön och välsignelse kan ges även till par som ingått äktenskap enligt borgerlig ordning, i någon annan ordning, eller som tidigare ingått ett registrerat partnerskap.⁷⁶

Härnäst följer de juridiska bestämmelserna. 1 § rör vigselgudstjänstens innehåll, vilket redan sammanfattats i inledningen. Här preciseras att vigseln kräver vittnen för att vara giltig, vilket också står i äktenskapsbalken. Vittnen i plural betyder i lagtext minst två vittnen. 1 a § beskriver vem som har rätt att viga i Svenska kyrkans ordning, nämligen om båda eller en av parterna tillhör Svenska kyrkan (om inte synnerliga skäl hindrar det), eller om ingen av parterna tillhör Svenska kyrkan (om särskilda skäl föreligger). Det betyder alltså egentligen att vem som helst har möjlighet att viga med Svenska kyrkans ordning om rätt skäl föreligger. Kyrkoherden beslutar om rätt till vigsel i församlingen där vigseln önskas, om inte kyrkoherden har uppdragit detta åt någon annan. Beslutet kan överklagas till domkapitlet, men deras beslut kan inte överklagas.⁷⁷

2 § rör vigsselförrättare. Den som är förordnad som vigsselförrättare samt är behörig präst i Svenska kyrkan får leda vigselgudstjänsten. I kommentaren till *KO* 2018 står det om den så kallade ”väjningsrätten”. När det refereras till denna åsyftas att en präst som är förordnad vigsselförrättare inte är tvungen att viga ett par, utan har möjlighet att avstå. I det fallet är det kyrkoherdens ansvar att tillhandahålla en annan förordnad präst. Detta är egentligen ingenting som är unikt för Svenska kyrkan eller just vigseln. Äktenskapsbalken stipulerar att en förordnad vigsselförrättare i ett samfund, oavsett vilket samfund, inte är skyldig att förrätta en vigsel. I kyrkostyrelsens skrivelse om möjligheten att öppna för vigsel av samkönade par i Svenska kyrkans ordning (*KsSkr* 2009:6) poängteras att en präst i många situationer kan anse

⁷³ *KO* 2019, 23 kap., inl.

⁷⁴ *Ibid.*

⁷⁵ *Ibid.*

⁷⁶ *Ibid.*

⁷⁷ *KO* 2019, 23 kap., 1–1 a §§; Edqvist et al. 2018, 343; SFS 1987:230 4 kap.

sig olämplig att ansvara för en kyrklig handling. Att särskilja väjningsrätt vid just vigseln i *KO* skulle inkräkta på kyrkoherdens ledarskapsutövning, menar skrivelsen, samt underminera möjligheten att avstå från att leda annan kyrklig handling utifrån personlig övertygelse eller annan situation. En vigselförrättare ansvarar också för att de blivande makarna har en giltig hindersprövning, även detta inte nämns i *KO*. Det regleras däremot i äktenskapsbalken.⁷⁸

3 § upprepar vad som beskrivits i inledningen, nämligen att de som har ingått äktenskap med annan ordning kan få del av kyrkans förbön och välsignelse i en särskild gudstjänst. Avslutningsvis beskriver 4 § domkapitlets roll i tillsyn av de präster som är förordnade vigselförrättare i Svenska kyrkan. Detta beror på två saker. För det första behöver domkapitlet kunna anmäla till kyrkostyrelsen vilka präster som bör vara förordnade vigselförrättare, eftersom kyrkostyrelsen sedan ansöker hos Kammarkollegiet om förordning för Svenska kyrkans samtliga behöriga präster. Ett samfund ska nämligen ansöka om detta i sin helhet. För det andra har det funnits präster som själva velat avsäga sig förordnandet som vigselförrättare. Detta menar Svenska kyrkans Överklagandenämnd strider mot Svenska kyrkans ordning och prästens vigningslöften där denne lovar att vara lojal mot kyrkans ordning. Dessa präster har därför fått en skriftlig erinran, men också fått sitt förordnade som vigselförrättare återkallat.⁷⁹

3.3.1 Äktenskapets instiftelse

KO 2019 nämner inte något om hur äktenskapet som institution, eller gemenskapsform med *KO*:s egna ord, instiftats. Vad som däremot är tydligt, är att äktenskapet inte är förbehållet vare sig ett kristet par eller en förening av endast man och kvinna. Ett äktenskap beskrivs alltså vara mellan två personer, oavsett kön eller trostillhörighet. Den allmänna äktenskapssynen i *KO* 2019 beskrivs således vara mellan två personer som lovar att troget dela glädje och sorg livet ut. Samtidigt förstår Svenska kyrkan att ambitionen om ett livslångt löfte inte alltid förverkligas, något som blir tydligt genom diskussionerna om vigsel för fränskilda. Detta behandlas närmare i kap. 3.3.3.

Kyrkostyrelsens skrivelse om vigsel och äktenskap (KsSkr 2009:6) hänvisar till äktenskapet som ett världsligt ting utifrån Luthers tankar. De skriver:

Äktenskap fanns innan den bibliska uppenbarelsen. Det heter i vigselritualet att äktenskapet är en Guds gåva instiftat till samhällets bestånd. Detta innebär att äktenskap

⁷⁸ *KO* 2019, 23 kap., 2 §; Edqvist et al. 2018, 343–346; SFS 1987:230 4 kap. 3–5 §§; KsSkr 2009:6, 33–34.

⁷⁹ *KO* 2019, 23 kap., 3–4 §§; Edqvist et al. 2018, 347–348.

hör till det av Gud givna livet. Äktenskap är ett universellt fenomen. Över hela jorden, i olika kulturer bildar människor familj.⁸⁰

Här fastställs äktenskapet som ett allmänmänskligt fenomen världen över, samtidigt som det också framhåller äktenskapet som en plats för familjen.

Ett viktigt inlägg om Svenska kyrkans äktenskapssyn, särskilt utifrån sin lutherska identitet, är Olof Sundbys avhandling *Luthersk äktenskapsuppfattning*. I KsSkr 2009:6 hänvisas till denna regelbundet. Sundby, som sedermera skulle bli ärkebiskop för Svenska kyrkan, var aktiv i den teologiska debatten om äktenskapet även efter sin avhandling, såsom med *Kyrkan, äktenskapet och familjen* (1964). Sundby menar att det fanns två äktenskapssyner i det svenska samhället; dels den kristna och särskilt reformatoriska synen där äktenskapet är något instiftat av Gud i skapelsen; dels den sekulära och individualistiska synen där äktenskapet är mer av ett kontrakt mellan två parter. Sundby bygger den första synen på sin läsning av Luthers texter. Äktenskapssynen enligt denna läsning är alltså något som ett par går in i, inte som de har makt över själva att utforma. Det är Gud som har ordnat äktenskapet, inte människan, redan vid världens skapelse. Just denna syn på äktenskapet uppmärksammas i KsSkr 2009:6 där den beskrivs som en moraliskt förpliktande ordning, något som skiljer från synen på äktenskapet som ett kontrakt. Den moraliskt förpliktande äktenskapssynen rör såväl familj som samhälle. Ett äktenskap är nämligen inte bara till för makarna, utan också familjen. Äktenskapet ska dessutom tjäna äktenskapet som institution, vilket ytterst är ett uttryck av Guds skaparvilja. Det ligger ett ansvar i äktenskapet som sträcker sig utöver makarna själva menar Sundby enligt den syn på äktenskapet som han kallar kristen och reformatorisk.⁸¹

Sundbys sätt att se på ett kristet äktenskap (utifrån sin läsning av Luthers texter) som något av Gud instiftat i skapelsen vilket människan inte kan bestämma över, kan läsas in i *KO* 2019:s inledningstext. Här står att äktenskapet syftar till att ”vara en plats där barn kan tas emot och fostras.”⁸² Äktenskapet beskrivs också vara viktigt för andra. Dels genom att vara ett vittnesbörd för dem omkring makarna, och dels genom att leva i gemenskap och tjänande med Kristus som exempel, inte bara med varandra utan med öppenhet mot andra också utanför

⁸⁰ KsSkr 2009:6, s. 51.

⁸¹ Sundby 1959, 22–23, 200–201; Johanna Gustafsson, *Kyrka och kön: om könskonstruktioner i Svenska kyrkan 1945–1985*, Diss., Lunds universitet, 2001, 144–145; KsSkr 2009:6, 52–53, 62.

⁸² *KO* 2019, 23 kap., inl.

familjen. Samtidigt står det inte att äktenskapet är instiftat av Gud, något som är centralt i Sundbys framställning av ett kristet äktenskap.⁸³

3.3.2 Äktenskapets betydelse för det kristna livet

Äktenskapet beskrivs i *KO* 2019 som platsen där barn kan tas emot och fostras. Detta har en avgörande roll även i *KsSkr* 2009:6, som beskriver hur äktenskapet utgör en ram för barn att växa upp inom på ett tryggt och omsorgsfullt sätt. Skrivelsen menar att detta inte begränsas till biologiska barn, utan kan gälla andra familjekonstellationer. Den givna platsen för barn beskrivs alltså för ett kristet liv vara inom äktenskapet. Detta framhålls särskilt i *KsSkr* 2009:6, då denna mening som beskriver äktenskapets syfte om barn och stöd tillkom i *KO*:s inledningstext efter kyrkomötet 2009.⁸⁴

Äktenskapet ska enligt *KO* 2019 också vara makarna till stöd när det gäller kärleken och troheten dem emellan. Kärleken som då återfinns där är ett tecken på Guds kärlek. På detta sätt kan äktenskapet vara ett vittnesbörd för sin omgivning. Här presenteras alltså tre betydelser för det kristna livet. För det första, är det till stöd för ett par, något som är till hjälp i deras liv tillsammans. För det andra, består detta stöd i kärlek och trohet med Kristus som förebild. För det tredje, kan ett kristet äktenskap vara ett vittnesbörd om Guds kärlek och trohet, och således vara till uppmuntran för andra.⁸⁵

Äktenskapets syfte såsom det beskrivs i *KO* 2019 har en tydlig skapelseologisk inriktning. I 1 Mos 1:28, 2:18 och 2:24 beskrivs hur Gud ger människan i uppdrag att vara fruktsamma och föröka sig, att vara varandra till hjälp och att vara ett. Detta uppmärksammas av såväl Sundby som i *KsSkr* 2009:6. Ytterst sett är äktenskapet ett sätt att utöva nästankärleken på ett tvingande sätt genom Guds ordning i skapelsen. Makarna tvingas älska och vårda varandra och familjen. Dessutom fortsätter Guds skapelseverk genom äktenskapet, som är den naturliga platsen för barn och familj.⁸⁶ Mikael Lindfelt skriver i antologin *Uppdrag samliv – Om äktenskap och samlevnad* (2007), vilken gavs ut av Svenska kyrkans teologiska kommitté, att ”tillvarons givna ordningar, däribland äktenskapet, skall hjälpa den enskilda individen att utöva kärlek. De skall föra nästans behov i blickpunkten och ge möjligheter att verka för att kärleken till nästan kan förverkligas på ett stabilt sätt.”⁸⁷ Vidare

⁸³ *KO* 2019, 23 kap., inl.

⁸⁴ *Ibid.*; *KsSkr* 2009:6, 3, 24, 55, 60, 64.

⁸⁵ *KO* 2019, 23 kap., inl.

⁸⁶ *KsSkr* 2009:6, 53, 55–56, 58–59; Sundby 1959, 24–25, 31–32.

⁸⁷ Mikael Lindfelt, ”Kallelsen till den andra”, i *Uppdrag samliv – Om äktenskap och samlevnad*, red. Mikael Lindfelt & Johanna Gustafsson Lundberg, 295–325, 2007, 301.

diskuterar Lindfelt vad denna stabilitet består av och relaterar till Gustaf Wingrens Lutherläsning och kallelsetanke. Stabiliteten består av Guds närvaro i världen och nyskapande genom människan. Människan är kallad av Gud att älska sin nästa på nya sätt, men i en given ordning. Äktenskapet är en sådan ordning. Kärleken finns alltså på jorden, där lagen råder, men lyder inte under någon lag utan är fri.⁸⁸ Wingrens Lutherläsning dyker också upp i KsSkr 2009:6, där termerna fasthet och rörlighet beskrivs som centrala i Wingrens skapelseteologi. Fastheten presenteras som omsorgen om medmänniskan, vilket är något statiskt. Rörligheten relateras istället till ordningar och lagar, vilka kan förändras efter nästans behov. Med nästankärleken som drivkraft kan samhällliga ordningar och lagar kritiseras och därefter förändras. Detta är ett av argumenten i skrivelsen för ett öppnande av vigsel för samkönade par. Således blir det tydligt att äktenskapet är en ordning inom vilken kärleken till nästan kommer till uttryck, enligt kyrkostyrelsens läsning av Wingren.⁸⁹

Vad gäller barnens plats och betydelse för det kristna äktenskapet, skriver Katarina Westerlund i antologin *Kärlekens förändrade landskap – Teologi om samlevnad* (2009), även den utgiven av Svenska kyrkans teologiska kommitté, om barnens perspektiv, föräldraskap och assisterad befruktning. I sitt resonemang påtalar hon samtidigt förändrade samlivs- och familjebegrepp i syfte att utmana bilden av en ”normal familj”. Att ens skaffa barn är inte en självklarhet idag, och för den som vill det, kan möjligheterna vara begränsade. Samtidigt finns det en risk att barn inte ses som egna individer, utan som produkter. Detta härleder Westerlund till det individualiserade och marknadstänkande samhället. Mot detta står en kristen tanke om varje människas eget värde och ansvar, menar Westerlund. Samtidigt vet en kristen människa att allting i slutändan vilar i Guds händer och på så sätt blir varje liv en gåva. Westerlund skriver också om det breddade familjebegreppet, liksom *KO 2019* och KsSkr 2009:6, att det är varje kristen människas ansvar att se och sörja för barn, inte bara biologiska. Därför är det en uppmaning, och en utmaning, att kristna bör ta ett särskilt ansvar för världens barn. Det ger adoption och samkönat föräldraskap en mer jämlik familjesyn än bilden av den gällande normativa familjen, menar både Westerlund och kyrkostyrelsen.⁹⁰

⁸⁸ Lindfelt 2007, 300–305.

⁸⁹ KsSkr 2009:6, 52–53.

⁹⁰ Katarina Westerlund, ”Den normala familjen: Föräldraskap, assisterad befruktning och barnens perspektiv”, i *Kärlekens förändrade landskap – Teologi om samlevnad*, red. Mikael Lindfelt & Johanna Gustafsson Lundberg, 41–65, Stockholm: Verbum, 2009, 41, 44–45, 60–63; KsSkr 2009:6, 60.

3.3.3 Äktenskapets möjlighet till upplösning

KO 2019 nämner inte möjligheten om äktenskapets upplösning. Däremot står att makarna avger ”ömsesidiga löften om livslång kärlek och trohet”. Här tydliggörs ändå att ett äktenskap är menat att vara resten av livet. Av debatten som framgått huruvida det är lämpligt att viga fränskilda, verkar det ha funnits ett teologiskt problem här. KsSkr 2009:6 nämner denna debatt, främst i fråga om eventuell väjningsrätt.⁹¹

Sundby menar att sekulariserat äktenskap, enligt den så kallade kontraktsformen, kan upplösas närhelst makarna känner för det, eftersom det endast rör makarna och deras intressen.⁹² Detta menar Sundby är oförenligt med en luthersk syn på äktenskapet, som endast kan upplösas utifrån särskilda förutsättningar. Vidare skriver Sundby om utredningsnämndens betänkande från 1951 års kyrkomöte med sammanfattningen att ”den svenska kyrkans lära hävdar äktenskapets oupplöslighet samtidigt som den räknar med skilsmässans möjlighet och vissa fall medger rätt till nytt äktenskap.”⁹³ Vid denna tid var det en stor debatt om fränskilda kunde vigas, och vissa menade att detta endast kunde ske utifrån vissa situationer. Sundby framhåller baserat på sin läsning av Luther att ett reformatoriskt äktenskap är oupplösligt. Eftersom äktenskapet hör hemma i den civila, världsliga lagen – i det världsliga regementet – finns där också lagar och förordningar som ska vara alla människor till hjälp. Dessa lagar och ordningar ska hjälpa människan nå en yttre rättfärdighet (*iustitia civilis*), som är något annat än den kristna rättfärdigheten (*iustitia christiana*). Den yttre rättfärdigheten tvingar människan till en viss lydnad mot Gud genom lagar och förordningar. Således tvingar äktenskapet människan, även den icke-kristna människan, till en viss lydnad som gör att färre synder begås. I äktenskapets fall är det ett skydd mot otukt. Därför behövs också skilsmässan. När ett äktenskap inte längre fyller den funktionen, när det alltså inte skyddar mot otukt, är det bättre för ett äkta par att skiljas. Sundby lyfter fram Luthers exempel om skälig skilsmässa. I dessa fall är det bättre att skiljas och gifta sig med någon annan. Detta bör inte hända i ett kristet äktenskap, och därför gäller detta i första hand icke-kristna makar. Det är en ordning i världen som ska kontrollera människors synd. Därför är det viktigt att det finns en möjlighet till skilsmässa, så att Guds vilja med äktenskapet blir uppfylld. De kristna makarna får dock inte skilja sig, och om de mot förmodan skulle göra det, får de inte gifta om sig. Då är det bättre att de försonas med sin tidigare maka. Sundby skriver dock att om någon av parterna inte vill

⁹¹ KsSkr 2009:6, 33.

⁹² Sundby 1959, 201–203, 261.

⁹³ Sundby 1959, 283.

försonas, är den andra fri att gifta om sig. Detta leder till att det blir svårt att avgöra när det är lämpligt för en kristen att gifta om sig, skriver Sundby.⁹⁴

Kjetil Hafstad skriver i antologin *Kärlekens förändrade landskap* (2009) om skilsmässa och vad han kallar serieäktenskap. Detta är en helt annan position än Sundby som är utformad utifrån nutidssamhället. Hafstad utgår från en förändrad syn på familjelivet, en utveckling som gått från storfamilj till kärnfamilj för att idag vara både singelliv och flera monogama relationer i följd. Utifrån denna bild av samhället där fokus ligger på individen, argumenterar Hafstad för seriell monogami. Detta begrepp innebär att leva med en partner en tid för att sedan hitta en annan partner. Hafstad menar att de ideal som idag gäller, särskilt i kyrkan, ser till en förlegad syn på familjen och relationer. Relationerna i de bibliska berättelserna, vilka setts som förebilder, har utgjorts av storfamiljer, men i vår tid är inte storfamiljen längre norm. Därför kan inte längre samlevnadsidealet se likadant ut. Vidare argumenterar Hafstad för vikten av konflikter. Han menar att ofta försöker makar hålla ihop för att undvika den konflikt som kan uppstå när någon vill skiljas. Ibland är bättre att gå skilda vägar än att undfly en konflikt. Dessutom kan konflikter hjälpa människor att växa och få större kunskap om den egna personen. Konflikter är del av livet och kan egentligen inte undvikas helt, men en nedgrävd konflikt leder till mer olycka än en uppenbarad och löst sådan. Han är också tveksam till kyrkans bristande förmåga att tala om vad som kännetecknar ett gott äktenskap för att istället tala om vikten av att inte skiljas. Hafstad skriver att den lutherska traditionen har en utmaning i att omvärdera sin bild av familj och äktenskap så att den stämmer bättre överens med hur samhället ser ut. Samtidigt menar han att det är viktigt att inte barnen kommer i kläm och att det därför är viktigt att också fundera över hur konflikter kan lösas på ett gott sätt, så att det även finns goda exempel på skilsmässor.⁹⁵

En kristen äktenskapssyn verkar trots detta i huvudsak ingås med intentionen att äktenskapet varar livet ut. Hafstads uppfattning om serieäktenskap nämns till exempel inte i KsSkr 2009:6, men däremot nämns de ömsesidiga löftena om livslång trohet. Samtidigt återfinns inte delen om just livslång trohet i sammanfattningen av luthersk äktenskapssyn i skrivelsen.⁹⁶

⁹⁴ Sundby 1959, 54–58, 73–74, 283–290.

⁹⁵ Kjetil Hafstad, ”Serieäktenskap och skilsmässa”, i *Kärlekens förändrade landskap – Teologi om samlevnad*, red. Mikael Lindfelt & Johanna Gustafsson Lundberg, 167–287, Stockholm: Verbum, 2009, 268–269, 271–277, 279, 283–285.

⁹⁶ KsSkr 2009:6, 53.

3.3.4 Äktenskapets relation till kyrka och stat

Den relation som äktenskapet har till kyrka respektive stat är en av de få saker i min undersökning som faktiskt nämns uttryckligen i *KO* 2019. Äktenskapet beskrivs som något grundläggande i samhället, oberoende av om makarna är kristna eller inte. Detta skulle kunna ses som ett argument för att äktenskapet hör hemma i den världsliga lagen. *KO* verkar inte göra någon skillnad på en kyrklig vigsel och en borgerlig vigsel med efterföljande välsignelsegudstjänst. En vigselförrättare, oavsett om denne är präst eller inte, innehar samma uppdrag, nämligen att förrätta juridiskt bindande vigslar. *KO* 2019 nämner inte något om äktenskapet som särskilt tillhörande Gud eller kyrkan, utan snarare att Gud är verksam i äktenskapet. Detta verkar gälla även borgerliga eller med annan ordning ingångna vigslar. Den förbön och välsignelse som är särskild för den kyrkliga vigseln är istället till för makarna. I KsSkr 2009:6 nämns att i alla kyrkliga handlingar och gudstjänster uttalas välsignelsen, och vid en vigselgudstjänst vill kyrkan på det sättet visa att Guds närvaro är med i makarnas gemensamma liv.⁹⁷

Svenska kyrkans syn och svenska statens syn på vad som konstituerar ett äktenskap är till stor del lika. Det framgår av både *KO* 2019 och äktenskapsbalken att ett äktenskap är giltigt om paret var för sig säger sig frivilligt vilja ingå äktenskap. Därtill ska vigseln förrättas av en förordnad vigselförrättare. Efter att de båda svarat att de vill ingå äktenskap med den andra, proklamerar vigselförrättaren att de är äkta makar. Svenska kyrkan skriver att konstituerande för ett äktenskap också är makarna ömsesidiga löften, vilket skiljer sig från äktenskapsbalken som inte nämner något om detta. Inte heller framgår det i äktenskapsbalken att äktenskapet är en livslång förening, eller ens att intentionen bör vara det när äktenskapet ingås.⁹⁸

Här är det relevant att påtala Sundbys syn på det sekulariserade äktenskapet som ett kontrakt. Sundby beskriver en kontraktsyn på äktenskapet som en uppgörelse mellan två parter, där äktenskapet endast rör de två parterna och deras intressen samt som kan upplösas oavsett anledning. Detta stämmer överens med den äktenskapssyn som framkommer i äktenskapsbalken. Sundby skriver att detta inte är ett hinder för kyrkans äktenskapssyn, utan att det istället är helt riktigt att kyrkan och staten har olika syn och olika ordningar för äktenskapet. Det beror på Sundbys läsning av Luther om det andliga och världsliga regementet. Om kyrkans äktenskapssyn var rådande i sin helhet som samhällelig lag, skulle kyrkan inkräkta på det världsliga regementet. Prästen gör en samhällelig tjänst i det världsliga

⁹⁷ *KO* 2019, 23 kap., inl., 3 §; SFS 1987:230, 4 kap.; KsSkr 2009:6, 53.

⁹⁸ *KO* 2019, 23 kap., inl.; SFS 1987:230, 4 kap., 2 §.

regementet när denne förrättar juridiskt giltiga vigslar. Prästens kyrkliga uppdrag i detta, i sin ämbetsutövning, är att förmedla Guds välsignelse till makarna och leda församlingen i bön. Sundby skriver också att prästen har till uppdrag att undervisa om kyrkans äktenskapssyn utifrån Guds ord.⁹⁹

Således kan Svenska kyrkan och svenska staten sägas vara överens om att äktenskapets ordning är upp till samhället att utforma i form av lag och ordning. De är dessutom överens i huvudsak om vad som konstituerar ett äktenskap. Kyrkans äktenskapssyn är däremot uttolkad i Guds ord.

4. DISKUSSION

I denna del av uppsatsen ska jag diskutera resultaten av min undersökning från föregående kapitel. Jag kommer att utgå från mina fyra huvudteman presenterade i metodavsnittet och jämföra resultaten från undersökningen av mina källtexter. Jag kommer också att relatera detta till annan relevant forskning.

Inledningsvis kan sägas att det handlar om tre olika typer av texter. Även om två av dem benämns som kyrkoordningar, har dessa ändå olika förståelse av vad en kyrkoordning är. Tom Randgard menar att *KO 1571* är en blandning av bekännelse och handbok med praktiska instruktioner och ordningar för förrättningar, gudstjänster och annan verksam som drevs av kyrkan.¹⁰⁰ Det finns alltså element av juridiska bestämmelser, men inte alls på samma sätt som i *KO 2019*. Denna *KO* beskrivs istället som en inomkyrklig ordning som förenar juridik och teologi.¹⁰¹ Även om de verkar lika till namnet, är de egentligen innehållsmässigt relativt olika. En sådan tydlig skillnad är att *KO 1571* har en ordning som rör äktenskapet, alltså inte bara dess ingång utan hela dess institution, där *KO 2019* endast behandlar vigseln. Det finns dock också några korta meningar om äktenskapet. *KO 2019* beskriver äktenskapet i könsneutrala termer sedan möjligheten för samkönade par att vigas med Svenska kyrkans ordning 2009.¹⁰² I övriga källtexter står man och kvinna på flera ställen. Martin Luthers *Om kyrkans babyloniska fångenskap* är en teologisk försvarsskrift som ämnar att göra upp med vad han förstår som missbruk i kyrkan.¹⁰³ Själva meningen med skriften är alltså att peka på andras feltolkningar och förklara varför de är fel. Genom detta går det att utröna var han själv

⁹⁹ Sundby 1959, 207–209, 272.

¹⁰⁰ Randgard 2020, 48.

¹⁰¹ Edqvist et al. 2018, 26.

¹⁰² KsSkr 2009:6, 24–25.

¹⁰³ Luther 1928, 8–9.

står i de teologiska frågorna som berörs, men det skiljer ändå från de andra källorna som istället utgår från den egna ordningen och teologin.

4.1 ÄKTENSKAPETS INSTIFTELSE

Luther såväl som *KO* 1571 är tydliga med att äktenskapet är något av Gud instiftat vid begynnelsen. Luther menar att äktenskapet inte kunde ha instiftats senare, eftersom det funnits hela tiden under både patriarkernas tid och bland hedningarna. Detta är en kritik mot den romerska kyrkans syn på äktenskapet som sakrament och instiftat av Kristus. *KO* 2019 nämner egentligen inte instiftelsen alls, men däremot konstitutionen, alltså vad som grundar ett äktenskap. KsSkr 2009:6 är också försiktiga med att använda ordet instiftelse och påtalar det mest i relation till Sundby, även om det i dokumentets sammanfattning av luthersk äktenskapssyn presenteras som en ordning i skapelsen. I övrigt presenteras äktenskapet som en allmänmänsklig ordning, både i *KO* 2019 och i KsSkr 2009:6.¹⁰⁴

Vad som konstituerar ett äktenskap kan också uppmärksammas under instiftelsen. Här förefaller de tre källorna vara någorlunda överens. Luther menar att ett äktenskap är giltigt från och med en giltig trolovning, även om detta endast nämns implicit i källtexten i fråga. *KO* 1571 är däremot tydlig – ett äktenskap anses giltigt från och med en löftes- och samtyckesavgivning inför vittnen. Om samlag föregår vigsel i kyrkan, så är de gifta; annars måste de få prästens välsignelse och förbön. *KO* 2019 följer nu gällande svensk lagstiftning – vigsel inför minst två vittnen av förordnad vigselförrättare där ömsesidiga löften och samtycke uttrycks av bägge parter.¹⁰⁵

4.2 ÄKTENSKAPETS BETYDELSE FÖR DET KRISTNA LIVET

Om äktenskapets betydelse för det kristna livet, finns det vissa gemensamma drag hos Luther, *KO* 1571 och *KO* 2019. De framhåller alla tre Kristus som förebilden för det äktenskapliga livet, om än på olika sätt. Luther skriver om att liksom man och kvinna beskrivs vara ett i 1 Mos 2:24, så är också Kristus ett med sin kyrka. Här refererar han till Pauli ord i Ef 5:31–32 som betonar detsamma och använder ordet mysterium, även översatt sakrament, om föreningen dem emellan. Fokus ligger alltså på den mystiska föreningen som gör dem till ett. *KO* 1571 uppmärksammar istället att liksom förhållandet mellan Kristus och hans församling är präglad av tro och renhet, så måste också det äkta paret hålla sig trogna och rena. Här läggs

¹⁰⁴ Luther 1928, 114–115, 120; *KO* 1571, 116; *KO* 2019, 23 kap., inl.; Reynolds 2016, 842–844; KsSkr 2009:6, 52–53.

¹⁰⁵ Luther 1928, 127; *KO* 1571, 120–121, 126; *KO* 2019, 23 kap., inl., 1 §.

alltså tonvikten vid det egna ansvaret. *KO* 1571 beskriver också prästens förmanade roll om att leva ett rätt äktenskapligt liv. *KO* 2019 skriver att Kristus är en förebild inom äktenskapet för gemenskap och tjänande. Kärleken inom äktenskapet beskrivs också vara ett tecken på Guds kärlek, men det preciseras aldrig som Kristi kärlek.¹⁰⁶

I två av källtexterna framhålls relationen mellan äktenskapet och barnalstring. Luther menar att reproduktionen är så pass viktig i ett äktenskap att om mannen är impotent, räknas inte äktenskapet som giltigt. Kvinnan kan då antingen skilja sig eller bli gravid med en annan man. Detta skulle också kunna vara ett argument för vikten av den sexuella lusten i ett äktenskap för Luther, något som Gerle framhåller i *Sinnlighetens närvaro*. *KO* 1571 nämner däremot inte något alls om barnens roll i äktenskapet. *KO* 2019 menar att barn kan tas emot och fostras inom äktenskapets ram. Detta presenteras dock inte som ett måste; att förbli utan barn eller att fostra barn utanför äktenskapet kan därför ses som en möjlighet. Westerlund redogör, som tidigare nämnts, möjligheten att bredda familjebegreppet, så att det inte bara gäller adopterade eller biologiska barn utan också andra utanför den normerade synen på familj. Detta uppmärksammas också i *KO* 2019 med orden om familjens öppenhet. *KsSkr* 2009:6 markerar desto mer relationen mellan barn och äktenskap, då äktenskapets syfte beskrivs som att vara ett stöd mellan makar och ge en trygg ram för barn att växa upp inom.¹⁰⁷

Något centralt hos både Luther och *KO* 1571 är äktenskapet som skydd mot otukt. Att hålla sig ren från sexuell synd och förbli kysk, framhålls inte framförallt som att leva i sexuell avhållsamhet utan snarare som att hålla sexualiteten och dess utövning inom äktenskapet. Detta beskrivs till och med av Luther som ett av äktenskapets goda, enligt Witte. Äktenskapet beskrivs därför som en gåva till hela mänskligheten. Aspekten av äktenskapet som ett skydd mot otukt omnämns inte alls i *KO* 2019 och berörs endast historiskt sett i *KsSkr* 2009:6. Detta kan förklaras av möjligheten till att ha mer än en sexuell partner i livet, något som blir möjligt genom skilsmässa och en minskad stigmatisering av sexuella relationer utanför äktenskapet.¹⁰⁸

Det är endast en liten del i källtexterna som beskriver betydelsen av äktenskapet för just kristna par. Luther hävdar att alla äktenskap är heliga och sanna. Han skriver dessutom att vissa kristna makar är mer ogudaktiga än hedningar. *KO* 1571 beskriver äktenskapet som något gott för människan och inte endast den kristna människan. Däremot nämns äktenskapet som en kristlig stadga. *KO* 2019 förhåller sig till äktenskapet som en allmänmänsklig form,

¹⁰⁶ Luther 1928, 115–118; *KO* 1571, 117; *KO* 2019, 23 kap., inl.

¹⁰⁷ Luther 1928, 131; *KO* 2019, 23 kap., inl.; *KsSkr* 2009:6, 64.

¹⁰⁸ Luther 1928, 134; *KO* 1571, 116–117; *KsSkr* 2009:6, 51; Witte 1997, 51; Gerle 2015, 34–37, 294–296.

något som också påtalas fram i KsSkr 2009:6. Där blir äktenskapet en ordning som tvingar till nästankärleken.¹⁰⁹

4.3 ÄKTENSKAPETS MÖJLIGHET TILL UPPLÖSNING

Hos Luther och *KO* 1571 återfinns en dubbelhet i frågan om äktenskapets möjliga upplösning. Å ena sidan beskrivs det vara oupplösligt; särskilt Luther framhåller att det är Gud som bestämt ordningen om äktenskapet och Gud har sammanfogat makarna till ett. Å andra sidan finns det fall där skilsmässa är tillåtet, samtliga utlästa ur Bibeln – äktenskapsbrott och övergivande av maka. Även här är det Gud som bestämt ordningen, såsom när Jesus säger att skilsmässa endast är tillåten vid otukt. Luther menar att det är bättre att skiljas än att begå otukt, eftersom äktenskapets goda ändå har försvunnit då. Av denna anledning förespråkade han också skilsmässa vid impotens. I *Om kyrkans babyloniska fångenskap* protesterar Luther mot de många äktenskapshindren som dels gjorde det svårt för människor att ingå äktenskap, och dels ogiltigförklarade de äktenskap som redan hade ingåtts. *KO* 1571 nämner vissa äktenskapshinder, såsom äktenskap mellan de inom förbjudna led. *KO* 1571 beskriver också relationen mellan äktenskapets oupplösliga karaktär och möjlig skilsmässa. Äktenskapet anges vara ordnat innan syndafallet och då oupplösligt, men efter syndafallet blev skilsmässa möjlig på grund av syndens inträde i världen. Alltså är det människans synd som gör skilsmässan möjlig. *KO* 1571 har också en egen rubrik för just åtskillnad i äktenskapet, samt en formel för hur en giltig dom om skilsmässa kan se ut, vilket skiljer sig mycket från de andra källtexterna.¹¹⁰

KO 2019 nämner inte ens möjligheten till skilsmässa. Det som går att utläsa är att de ömsesidiga löftena som makarna avger under vigseln, ska vara livslånga. Detta kommenteras dock inte i KsSkr 2009:6, samtidigt som de beskriver Sundbys uppfattning av de två äktenskapssynerna. Sundby menar att den stora skillnaden mellan en reformatorisk äktenskapssyn och en kontraktsäktenskapssyn, är just att detta att gå in i en fast av Gud skapad ordning. Det betyder att det inte är människan som bestämmer över ordningen, utan Gud. I en kontraktsyn på äktenskapet har makarna möjligheten att själva utforma äktenskapets förutsättning för skilsmässa.¹¹¹

Detta kan kontrasteras mot Hafstads perspektiv, där kontraktssynen är applicerbar utifrån hans observationer av verkligheten. Hafstad menar att kyrkans syn på familj och

¹⁰⁹ Luther 1928, 114–115; *KO* 1571, 116–117, 121; *KO* 2019, 23 kap., inl.; KsSkr 2009:6, 52–52.

¹¹⁰ Luther 1928, 121–135; *KO* 1571, 118–120, 124–126;

¹¹¹ *KO* 2019, 23 kap., inl.; KsSkr 2009:6, 52–53; Sundby 1959, 22–23, 200–201.

äktenskap hör till en förlegad syn baserad på ett enhetssamhälle där storfamiljen var norm. Utifrån dagens premisser, där många lever i seriell monogami, är det rimligare att formulera sin äktenskapssyn utifrån detta. En viktig del menar Hafstad blir då att fastställa vad ett gott äktenskap är.¹¹² Enligt Hafstads argument om seriell monogami blir inte skilsmässan något som sker i undantagsfall, utan snarare något som förutsätts.

4.4 ÄKTENSKAPETS RELATION TILL KYRKA OCH STAT

De tre källtexterna är överens om att äktenskapet hör till det världsliga regementet och lagen. Det betyder i förlängningen att kyrkan inte ska bestämma över det världsliga äktenskapet. Det betyder däremot inte att kyrkans äktenskapssyn är likställd med övriga samhällets äktenskapssyn. Därför blir prästens undervisning viktig hos såväl Luther som *KO* 1571. Luther lägger stor vikt vid att kyrkan inte ska stifta lagar om äktenskapet. Detta är det värsta missbruket i fråga om äktenskapet enligt honom. Witte skriver att eftersom det hör till det världsliga regementet, behövs egentligen inte en präst för att äktenskap ska ingås. Så länge det ingås offentligt med minst två vittnen och där bägge parter samtyckt, är äktenskapet giltigt. Eftersom detta var vad en trolovning uttryckte, menade Luther att trolovningen var giltig som vigsel. Samtidigt bör det äkta paret få prästens välsignelse och undervisning vidhåller Luther på andra ställen, enligt Witte.¹¹³

KO 1571 håller med Luther i sak, alltså att äktenskapet tillhör det världsliga regementet, men menar att det ändå är lättare om kyrkan fortsätter att döma i äktenskapsfrågor. *KO* 1571 menar också att trolovning skulle ske i kyrkan med prästen. Detta gjorde att kyrkan ändå var nödvändig för vigsel. Samtidigt fastslås att om en giltig trolovning ingåtts utan präst och sedan följts av samlag, så räknas detta som ett giltigt äktenskap. Makarna borde ändå besöka prästen för välsignelse och förbön. Om trolovningen inte följts av samlag, måste de trolovade dock få prästens välsignelse och undervisning för att äktenskapet ska räknas som giltigt.¹¹⁴

KO 2019 skiljer inte mellan en kyrklig vigsel och en borgerligt ingången vigsel annat än i löftena om livslång trohet samt kyrkans förbön och välsignelse vid en kyrklig vigsel. I övrigt beskrivs vigsel enligt *KO* 2019 och äktenskapsbalken på samma sätt: den ska innehålla båda makarnas samtycke till äktenskapet, utföras av förordnad vigselförrättare, ingås inför minst två vittnen samt innehålla ett tillkännagivande av att makarna ingått äktenskap. Enligt

¹¹² Hafstad 2009, 268–269, 271–275, 279.

¹¹³ Luther 1928, 120, 127; Witte 2002, 236, 239–240.

¹¹⁴ *KO* 1571, 120–122, 126–127.

Sundby består kyrkans uppdrag vid vigseln i välsignelse och undervisning om det kristna äktenskapet. I övrigt utför prästen en samhällstjänst vid vigseln.¹¹⁵

5. SLUTSATS OCH SAMMANFATTNING

5.1 LIKHETER MELLAN LUTHER, KO 1571 OCH KO 2019:S ÄKTENSKAPSSYN

Gemensamt för Luther, *KO* 1571 och *KO* 2019 i fråga om äktenskapssynen är att äktenskapet ses som något tillhörande det världsliga regementet och som allmänmänskligt. Det innebär också att ett äktenskap egentligen kan ingås utan kyrkans inblandning. *KO* 1571 lägger däremot större vikt vid att äktenskapet i de flesta fall ska ingås i kyrkan för att räknas som giltigt. Kyrkans uppdrag vid vigseln beskrivs i de tre källtexterna som att be för de som ingått äktenskap, att förmedla välsignelse och att undervisa om äktenskapet. Förebilden för det kristna äktenskapet beskrivs också vara Kristi relation till kyrkan, även om källtexterna förklarar vad detta egentligen innebär på olika sätt.

I flera fall finns det likheter mellan två av källorna, men inte alla tre. De flesta sådana fall gäller Luther och *KO* 1571. För det första, menar både Luther och *KO* 1571 att äktenskapet är något instiftat av Gud vid begynnelsen. För det andra, beskriver de ett gott äktenskap som ett skydd mot sexuell synd och otukt. För det tredje, redogör båda källorna för äktenskapets möjliga upplösning på biblisk grund. Det finns också ett par likheter mellan *KO* 2019 och Luther som inte återfinns i *KO* 1571, nämligen Guds stöd och närvaro i äktenskapet, samt barnens betydelse inom äktenskapet.

Min första slutsats blir således att likheterna mellan Luther, *KO* 1571 och *KO* 2019 gällande äktenskapssyn framförallt består i äktenskapet som tillhörande det världsliga regementet, som allmänmänskligt och därmed sett som giltigt även om det ingåtts utanför kyrkan, med Kristi relation till kyrkan som förebild, samt att kyrkans uppdrag vid vigseln är förbön, välsignelse och undervisning.

5.2 SKILLNADER MELLAN LUTHER, KO 1571 OCH KO 2019:S ÄKTENSKAPSSYN

Det finns delar i äktenskapssynen som skiljer sig åt i källtexterna. Vissa av dessa är unika i relation till de andra två källorna, och vissa delar uppfattning med en av de andra källtexterna. Den sistnämnda av dessa kategorier har redan behandlats under föregående rubrik gällande likheter i äktenskapssynen.

¹¹⁵ *KO* 2019, 23 kap., inl., 1–2 §§; SFS 1987:230, 4 kap., 1–2 §§; Sundby 1959, 208.

Luthers äktenskapssyn enligt *Om kyrkans babyloniska fångenskap* är unik i relation till de andra källtexterna genom att beskriva äktenskapet som det naturliga tillståndet inom vilket människan lever. *KO 1571* har två unika uppfattningar i relation till de andra källorna, nämligen makarnas ansvar att leva kyskt och rent med Kristi relation till kyrkan som förebild samt behovet av för äktenskapets giltighet kyrklig vigsel. *KO 2019* har fler unika punkter i relation till de andra texterna. För det första, beskrivs äktenskapet i könsneutrala termer och öppnar därmed för möjligheten till vigsel mellan samkönade makar. För det andra, framställs äktenskapet som ett tecken på Guds kärlek. För det tredje, skildras familjen för vilken makarna ansvarar som bredare än endast föräldrar och barn.

Min andra slutsats blir därför att Luthers äktenskapssyn särskiljer sig genom att beskriva äktenskapet som det naturliga tillståndet för människan att leva inom, att äktenskapssynen i *KO 1571* särskiljer sig genom betoningen på makarnas ansvar att leva rätt och behovet av kyrklig vigsel för äktenskapets giltighet, samt att äktenskapssynen i *KO 2019* särskiljer sig genom att inte vara begränsat till endast äktenskap mellan man och kvinna, att äktenskapet är ett tecken på Guds kärlek och att makarnas ansvar för familjen sträcker sig utöver de egna barnen.

Min hypotes kan alltså sägas vara delvis verifierad eftersom flera av Luthers huvudtankar är grundläggande för Svenska kyrkans äktenskapssyn än idag. Samtidigt finns det flera punkter som skiljer Luthers äktenskapssyn från Svenska kyrkan, varav jag menar att den skillnaden är att äktenskapet inte längre är begränsat till att endast vara giltigt mellan en man och en kvinna.

5.3 SAMMANFATTNING

Denna uppsats har berört äktenskapssynen i Svenska kyrkan med utgångspunkt i två historiska källtexter – *KO 1571* och *KO 2019* – samt utifrån det lutherska arvet. Syftet med uppsatsen var att jämföra Svenska kyrkans syn på äktenskapet idag med dels Martin Luthers äktenskapssyn, och dels uppfattningen i kyrkan i Sverige efter reformationen. Utifrån detta formulerade jag följande frågeställning: *vilka likheter och skillnader finns i äktenskapssynen som framträder i Martin Luthers skrifter, 1571 års kyrkoordning och 2019 års kyrkoordning?* Utöver *KO 1571* och *KO 2019* skulle jag använda Martin Luthers *Om kyrkans babyloniska fångenskap*, såväl som sekundärlitteratur, för min undersökning.

I mitt inledningskapitel utformade jag en hypotes från tidigare forskning om ämnet. Hypotesen formulerades *Martin Luthers grundsyn i fråga om äktenskapet är central för Svenska kyrkans äktenskapssyn än idag*. Sedan presenterade jag fyra teman som jag skulle

strukturera min undersökning efter. Jag skulle undersöka mina källtexter om äktenskapet utifrån (1) dess instiftande som gudomligt eller mänskligt, (2) dess betydelse för det kristna livet, (3) dess möjlighet till upplösning, samt (4) dess relation till kyrka och stat.

I bakgrundskapitlet redogjorde jag för Martin Luthers syn på de två regementena. Detta var väsentligt eftersom Luther menade att äktenskapet hörde till det världsliga regementet, vilket gjorde att det inte kunde betraktas som ett sakrament. Därefter följde en kortare beskrivning av hur reformationen kom till stånd i Sverige, samt bakgrunden till utformandet av *KO* 1571. Sist i mitt bakgrundskapitel presenterade jag relationsförändringarna mellan Svenska kyrkan och svenska staten i och med år 2000, samt hur detta ledde till *KO* 2000 utformning. Detta i förlängningen är viktigt för förståelsen av *KO* 2019.

I mitt undersökningskapitel redogjorde jag först för innehållet i källtexterna. Sedan utgick jag ifrån mina fyra analyssystem för att undersöka mina källtexter. *Om kyrkans babyloniska fångenskap* beskrevs som en polemisk text vilken främst fokuserade på vad Luther ansåg vara missbruk i kyrkan gällande äktenskapet. Detta rörde främst synen på äktenskapet som ett sakrament, samt de olika hinder som kunde ogiltigförklara ett äktenskap. Luther menade att endast det som kunde beläggas i Skriften kunde användas. Han angav också giltiga skäl för skilsmässa. *KO* 1571 beskrev äktenskapet som tillhörande det världsliga regementet, men där kyrkan ändå skulle fortsätta handha äktenskapsfrågor. Det läggs stor vikt vid makarnas ansvar att leva kyskt och rent, särskilt eftersom äktenskapet sågs som en bild av föreningen mellan Kristus och församlingen. En egen rubrik rörde också skilsmässa, som var godkänd i två fall. *KO* 2019 beskrevs handla främst om vigseln, om än en kort beskrivning av äktenskapet ges i inledningstexten. En stor del av äktenskapssynen presenterades närmare i KsSkr 2009:6, som låg till grund för utformandet av texterna till *KO* 2019. Äktenskapets goda i att skydda mot otukt redogjordes inte för i *KO* 2019, något som var en viktig del i de andra källtexterna.

I min diskussion sammanställde jag resultaten av min undersökning. I flera fall fanns det likheter mellan två av texterna, men sällan i dem alla tre. Den tydligaste likheten var hur Kristus relation till kyrkan beskrevs som förebilden i det äktenskapliga livet, även om det lades olika emfas vid vad exakt detta innebar. Den största skillnaden var den om möjligheten för samkönade par att ingå äktenskap.

Jag presenterade avslutningsvis två slutsatser. Min första slutsats blev att likheterna mellan Luther, *KO* 1571 och *KO* 2019 gällande äktenskapssyn framförallt består i äktenskapet som tillhörande världsligt regemente, som allmänskligt och därmed sett som giltigt även om det ingåtts utanför kyrkan, med Kristi relation till kyrkan som förebild, samt att kyrkans

uppdrag vid vigseln är förbön, välsignelse och undervisning. Min andra slutsats blir därför att Luthers äktenskapssyn särskiljer sig genom att beskriva äktenskapet som det naturliga tillståndet för människan att leva inom, att äktenskapssynen i *KO* 1571 särskiljer sig genom betoningen på makarnas ansvar att leva rätt och behovet av kyrklig vigsel för äktenskapets giltighet, samt att äktenskapssynen i *KO* 2019 särskiljer sig genom att inte vara begränsat till endast äktenskap mellan man och kvinna, att äktenskapet är ett tecken på Guds kärlek och att makarnas ansvar för familjen sträcker sig utöver de egna barnen.

Att använda mina fyra analysteman fungerade väl som metod, då det strukturerade min undersökning på ett tydligt sätt. Min hypotes var något bred, vilket resulterade i att den delvis stämde, och delvis inte stämde. Jag beskrev dock att en större del av hypotesen kunde anses vara verifierad.

6. KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

6.1 KÄLLMATERIAL

Den svenska kyrkoordningen 1571 – jämte studier kring tillkomst, innehåll och användning. 1971. Red. Sven Kjöllnerström. Lund: Håkan Ohlssons Förlag.

Edqvist, Gunnar, Maria Lundqvist Norling, Anna Tronêt & Migelle Wikström. *Kyrkoordning för Svenska kyrkan 2018: med kommentarer och angränsande lagstiftning.* 2018. 5 uppl. Stockholm: Verbum.

Luther, Martin. 1928. *Om kyrkans babyloniska fångenskap: ett förspel.* Övers. och inl. Yngve Brilioth. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag.

Kyrkoordning för Svenska kyrkan. 2000. 23 kap., inl.,

https://km.svenskakyrkan.se/km_om_99/km/skriv/9903/cs9903dell-original-06.htm#P1571_113913 (Hämtad 2020-05-04).

Kyrkoordning för Svenska kyrkan. 2019. 23 kap. ”Vigsel och välsignelsehandlingar.”

<https://www.svenskakyrkan.se/filer/KO%201%20jan%202019.pdf> (Hämtad 2020-05-01).

SFS 1987:230. *Äktenskapsbalk.* Stockholm: Justitiedepartementet L2.

SFS 1994:1117, *Lag om registrerat partnerskap*, Stockholm: Justitiedepartementet L2.

SFS 1998:1591. *Lag om Svenska kyrkan*. Stockholm: Kulturdepartementet.

SFS 1998:1593. *Lag om trossamfund*. Stockholm: Kulturdepartementet.

6.2 LITTERATUR

Edqvist, Gunnar. 2000. *Från kyrkolag till kyrkoordning*. Stockholm: Verbum förlag.

”En växande centralmakt.” 2020. *Nationalencyklopedin*. <https://www-nese.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/sverige/historia/en-v%C3%A4xande-centralmakt>, Nationalencyklopedin (Hämtad 2020-02-21).

”Fästning”, v. 6. 1926. *Svenska Akademiens Ordbok (SAOB)*.
<https://www.saob.se/artikel/?seek=f%C3%A4stning&pz=1>, SAOB (Hämtad 2020-02-08).

Gustafsson, Johanna. 2001. *Kyrka och kön: om könskonstruktioner i Svenska kyrkan 1945–1985*. Diss., Lunds universitet.

Hafstad, Kjertil. 2009. ”Serieäktenskap och skilsmässa.” I *Kärlekens förändrade landskap – Teologi om samlevnad*, red. Mikael Lindfelt & Johanna Gustafsson Lundberg, 267–287. Stockholm: Verbum.

Kyrkostyrelsens skrivelse 2009:6 – Vigsel och äktenskap (KrSkr 2009:6).
<https://www.svenskakyrkan.se/filer/e826a353-2d9f-4513-8e1a-574ea02f4dc4.pdf> (Hämtad 2020-05-02).

Lindfelt, Mikael. 2007. ”Kallelsen till den andra.” I *Uppdrag samliv – Om äktenskap och samlevnad*, red. Mikael Lindfelt & Johanna Gustafsson Lundberg, 295–325. Stockholm: Verbum.

Luther, Martin. 2005. ”Luthers stora katekes.” I *Svenska kyrkans bekännelseskrifter*, red. Hjalmar Lindroth, 420–422, 6 uppl. Stockholm: Verbum.

Luther, Martin. 2012. "Confession concerning Christ's Supper —Part III", "On the Councils and the Church", "Temporal Authority: To What Extent It Should Be Obeyed". I *Martin Luther's basic theological writings*, red. William R. Russel & Timothy F. Lull, 26–32, 363–383, 428–455, 3. ed. Minneapolis: Fortress Press.

Neuhaus, Sinikka. 2009. *Reformation och erkännande: Skilsmäsoärenden under den tidiga reformationsprocessen i Malmö 1527–1542*. Diss., Lunds universitet.

Nylander, Ivar. 1961. *Studier rörande den svenska äktenskapsrättens historia*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Randgard, Tom. 2019. "Svensk kyrkorätt – en historisk och tematisk genomgång." I *Med god ordning och efter Guds vilja: en antologi om kyrkorätt*, red. Leif Nordenstorm, 34–66. Skrifter utgivna av Stiftelsen Fjellstedtska skolan 1. Skellefteå: Artos.

"Registrerat partnerskap." 2020. Nationalencyklopedin.
<http://www.ne.se/ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/registrerat-partnerskap>,
Nationalencyklopedin (Hämtad 2020-05-02).

Reynolds, Philip L. 2016. *How Marriage Became One of the Sacraments*. Cambridge: Cambridge University Press.

"Salig", v. 1 & 3. 1963. *Svenska Akademiens Ordbok (SAOB)*.
https://www.saob.se/artikel/?unik=S_00217-0099.xvd2&pz=5, SAOB (Hämtad 2020-05-13).

"Samkönade äktenskap." 2020. Svenska kyrkan. <https://www.svenskakyrkan.se/samkonade-aktenskap> (Hämtad 2020-05-02).

Sundby, Olof. 1959. *Luthersk äktenskapsuppfattning: En studie i den kyrkliga äktenskapsdebatten i Sverige efter 1900*. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag.

”Vulgata.” 2020. *Nationalencyklopedin*.

<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/vulgata>,

Nationalencyklopedin (Hämtad 2020-05-15).

”Västerås recess.” 2020. *Nationalencyklopedin*. [https://www-ne-](https://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/1%C3%A5ng/v%C3%A4ster%C3%A5s-recess)

[se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/1%C3%A5ng/v%C3%A4ster%C3%A5s-recess](https://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/1%C3%A5ng/v%C3%A4ster%C3%A5s-recess),

Nationalencyklopedin (Hämtad 2020-02-21).

Westerlund, Katarina. 2009. ”Den normala familjen: Föräldraskap, assisterad befruktning och barnens perspektiv.” I *Kärlekens förändrade landskap – Teologi om samlevnad*. red. Mikael Lindfelt & Johanna Gustafsson Lundberg, 41–65. Stockholm: Verbum.

Witte, John JR. 1997. *From Sacrament to Contract: Marriage, Religion, and Law in the Western Tradition*. Louisville: Westminster John Knox Press.

Witte, John JR. 2002. *Law and Protestantism: The Legal Teachings of the Lutheran Reformation*. Cambridge: Cambridge University Press.